ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет обліку та фінансів
Кафедра фінансів, банківської справи та страхування

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти
магістр

на тему: «Управління формуванням і ефективністю використання фінансових ресурсів підприємства»

Виконав: здобувач вищої освіти
за освітньою програмою
Фінанси, банківська справа та страхування
спеціальності 072 Фінанси, банківська справа
та страхування
ступеня вищої освіти магістр
групи 1
Новіков О. В.

Полтава 2023 року

ЗМІСТ

стор.

ВСТУП 5

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ФОРМУВАННЯМ І ЕФЕКТИВНІСТЮ ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ПІДПРИЄМСТВА 9

1.1. Економічна сутність, джерела формування та показники для оцінювання фінансових ресурсів підприємства 9

1.2. Зміст управління формуванням і ефективністю використання фінансових ресурсів підприємства 16

РОЗДІЛ 2. СТАН УПРАВЛІННЯ ФОРМУВАННЯМ І ЕФЕКТИВНІСТЮ ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ 24

2.1. Оцінка стану й ефективнсоті використання фінансових ресурсів підприємства 24

2.2. Аналіз формування власних та управління мобілізацією залучених фінансових ресурсів підприємства 32

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ФОРМУВАННЯМ І ЕФЕКТИВНІСТЮ ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ПІДПРИЄМСТВА 46

3.1. Підвищення ефективності формування фінансових ресурсів на підприємстві за рахунок оптимізації їх розміру 46

3.2. Напрями поліпшення управління формуванням і ефективністю використання фінансових ресурсів підприємства 56

ВИСНОВКИ 62

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 66

ДОДАТКИ 73

ВСТУП

Актуальність теми. Проблема управління формуванням та ефективністю використання фінансових ресурсів є складною і багатогранною, оскільки підприємству разом із платоспроможністю потрібно забезпечувати дохідність. Зазначене проявляється у тому, що, з одного боку, необхідне збільшення обсягу фінансових ресурсів для підтримування постійної платоспроможності підприємства, а з іншого – забезпечення ефективності виробництва продукції шляхом раціонального використання фінансових ресурсів.

Дослідженням теоретико-методологічних основ управління формуванням і ефективністю використання фінансових ресурсів підприємства займалися такі учені-економісти, як С. Адонін [1], Ю. Барський [3], Б. Батюк [4], О. Бланк [5], А. Борщ [9], О. Бобирь [7], Є. Брігхем [11], В. Бугас [12], І. Гайдук [16], Т. Григораш [17], О. Гудзь [20], О. Зленко [27], Н. Іщенко [29], О. Казаков [30], Г. Кірейцев [68], Ю. Масюк [38], Л. Полятикіна [55], З. Тітенко [63], А. Томашевська [64], С. Фрунза [72] та ін.

Аналіз сучасної економічної літератури засвідчує, що ефективності формування і використання фінансових ресурсів підприємства неможливо досягти без створення нових механізмів управління фінансовими ресурсами. Так, існує потреба в узагальненні класифікації та уточненні джерел формування фінансових ресурсів, систематизації підходів до управління останніми, подальшому упорядкуванні показників для оцінки фінансових ресурсів підприємства. Особливу цікавість становить опрацювання сучасних підходів до оптимізації структури фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств. Очевидно, що із зазначених причин обрана тема актуальна, викликає як теоретичний, так і практичний інтерес, а тому є об'єктом подальших науково-теоретичних досліджень.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційна робота виконана в межах програми науково-дослідних робіт

кафедри фінансів, банківської справи та страхування за темою «Удосконалення механізму фінансової діяльності підприємств, організацій і установ».

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є узагальнення науково-теоретичних, методичних і практичних основ управління формуванням і ефективністю використання фінансових ресурсів підприємства.

Реалізація мети дослідження зумовила необхідність виявлення і розв'язання наступного комплексу наукових завдань:

- здійснити критичний аналіз трактування науковцями економічної сутності фінансових ресурсів, систематизувати джерела їх формування та показники для оцінювання;

- розкрити зміст управління формуванням і ефективністю використання фінансових ресурсів підприємства;

- оцінити стан і ефективність використання фінансових ресурсів та обґрунтувати значення результатів такої оцінки для управління фінансовими ресурсами на підприємстві;

- проаналізувати формування власних фінансових ресурсів та дослідити практику управління мобілізацією фінансових ресурсів із залучених джерел ХХХ;

- перевірити на оптимальність структуру фінансових ресурсів на підприємстві;

- обґрунтувати напрями поліпшення управління формуванням та ефективністю використання фінансових ресурсів підприємства.

Предмет і об'єкт дослідження. Об'єктом дослідження виступає процес формування та використання фінансових ресурсів підприємства, предметом дослідження є теоретико-методичні й практичні засади управління формуванням і ефективністю використання фінансових ресурсів підприємства. Для виконання роботи використані матеріали сільськогосподарського товариства з обмеженою відповідальністю «ХХХ» (скорочене найменування: ХХХ) Полтавського району.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження були

основні положення економічної теорії, розробки вітчизняних і зарубіжних учених-економістів із питань управління формуванням і ефективністю використання фінансових ресурсів підприємства.

При написанні роботи застосовано такі методи дослідження: абстрактно-логічний (у вивченні думок науковців щодо сутності фінансових ресурсів, їх класифікації і джерел формування); системного узагальнення (у процесі систематизації поглядів на набір показників для оцінювання стану й ефективності використання фінансових ресурсів та зміст управління останніми); розрахунково-конструктивний (здійснюючи фінансово-економічну характеристику ХХХ); монографічний (під час з'ясування стану управління формуванням і ефективністю використання фінансових ресурсів на конкретному підприємстві); порівняння (співставляючи фактичні значення показників фінансових ресурсів досліджуваного підприємства з нормативами і базовими значеннями); аналіз відносних показників, вертикальний і горизонтальний аналіз (під час аналізу структури фінансових ресурсів підприємства); графічний (у дослідженні структури власних і залучених фінансових ресурсів). Автоматизацію розрахунків забезпечено у табличному процесорі Microsoft Excel.

Інформаційною базою дослідження була законодавча база України, форми фінансової звітності ХХХ, інтернет-ресурси, власні спостереження й розрахунки здобувача.

Наукова новизна та практичне значення одержаних результатів. Наукова новизна полягає в узагальненні теоретико-методичних і практичних засад управління формуванням і ефективністю використання фінансових ресурсів підприємства. До найважливіших результатів, що характеризуються новизною, можна віднести наступні:

- уточнено елементи фінансових ресурсів підприємства за критерієм права власності, що належать до власних, позикових і залучених;

- набула подальшого розвитку систематизація спільних і відмінних ознак фінансових ресурсів і капіталу підприємства;

Практичне значення кваліфікаційної роботи пояснюється розробкою

пропозицій практичного характеру щодо вдосконалення управління формуванням і ефективністю використання фінансових ресурсів підприємства, опублікованих у наукових виданнях, обговорених на науково-практичних конференціях та прийнятих до впровадження в ХХХ.

Особистий внесок здобувача. Кваліфікаційна робота підготовлена самостійно, а наукові результати, узагальнення й пропозиції, сформовані у ній та публікаціях, отримані особисто автором.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження апробовані на І Міжнародній науково-практичній конференції «Стратегічний менеджмент агропродовольчої сфери в умовах глобалізації економіки: безпека, інновації, лідерство» (м. Полтава, 28 вересня 2023 р.) та Всеукраїнському круглому столі для здобувачів вищої освіти «Економіка та управління соціально-економічними системами: теорія та практика» (м. Дніпро, 26 жовтня 2023 р.).

Публікації. Основні положення щодо управління формуванням і ефективністю використання фінансових ресурсів підприємства опубліковані у двох наукових працях загальним обсягом 0,2 др. арк.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота включає вступ, три розділи, висновки, додатки, список використаних джерел із 74 найменувань. Основний зміст викладено на 62 сторінках друкованого тексту. Робота містить 21 таблицю, 8 рисунків і 12 додатків.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ФОРМУВАННЯМ І ЕФЕКТИВНІСТЮ ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ПІДПРИЄМСТВА

1.1. Економічна сутність, джерела формування та показники для оцінювання фінансових ресурсів підприємства

Термін «фінансові ресурси» досить поширений в економічній літературі та практиці господарювання. Частота вживання й обговорення економістами економічної сутності цього поняття закономірно обумовило появу різних підходів у його трактуванні [42, с. 350; 47, с. 26].

На основі проведеного теоретичного узагальнення та аналізу праць щодо сутності фінансових ресурсів (додаток А) зроблено висновок, що останні вважаються: по-перше, грошовими коштами, які є в розпорядженні підприємства [24; 48; 49; 53; 57; 60; 69]; по-друге, грошовими доходами і надходженнями, що перебувають у розпорядженні підприємства, призначеними для розрахунків за зобов'язаннями і фінансування витрат при простому й розширеному відтворенні [15; 18; 39; 41; 58 68]; по-третє, грошовими фондами, створеними в процесі розподілу, перерозподілу й використання ВВП і національного доходу [14; 34; 70]; по-четверте, грошовим капіталом, який використовується підприємством у формуванні своїх активів і здійсненні виробничо-фінансової діяльності [67].

Тобто у наведених визначеннях фінансових ресурсів підприємства не вказано джерела формування фінансових ресурсів [18; 24; 41; 48; 68], ціль їх формування та використання [14; 48; 53; 60; 69]. Також серед учених-економістів не має єдиної точки зору на форму існування фінансових ресурсів підприємств – фондова форма [14; 34; 70], нефондова форма [18; 41; 48; 49; 53] або фондова та нефондова форма [39; 69].

З погляду О. Є. Гудзь, фінансові ресурси і капітал мають принципову

різницю, адже знаходяться у різних площинах [20, с. 21], з чим частково можна погодитися, проте ці категорії мають як відмінні, так і спільні риси (рис. 1.1).

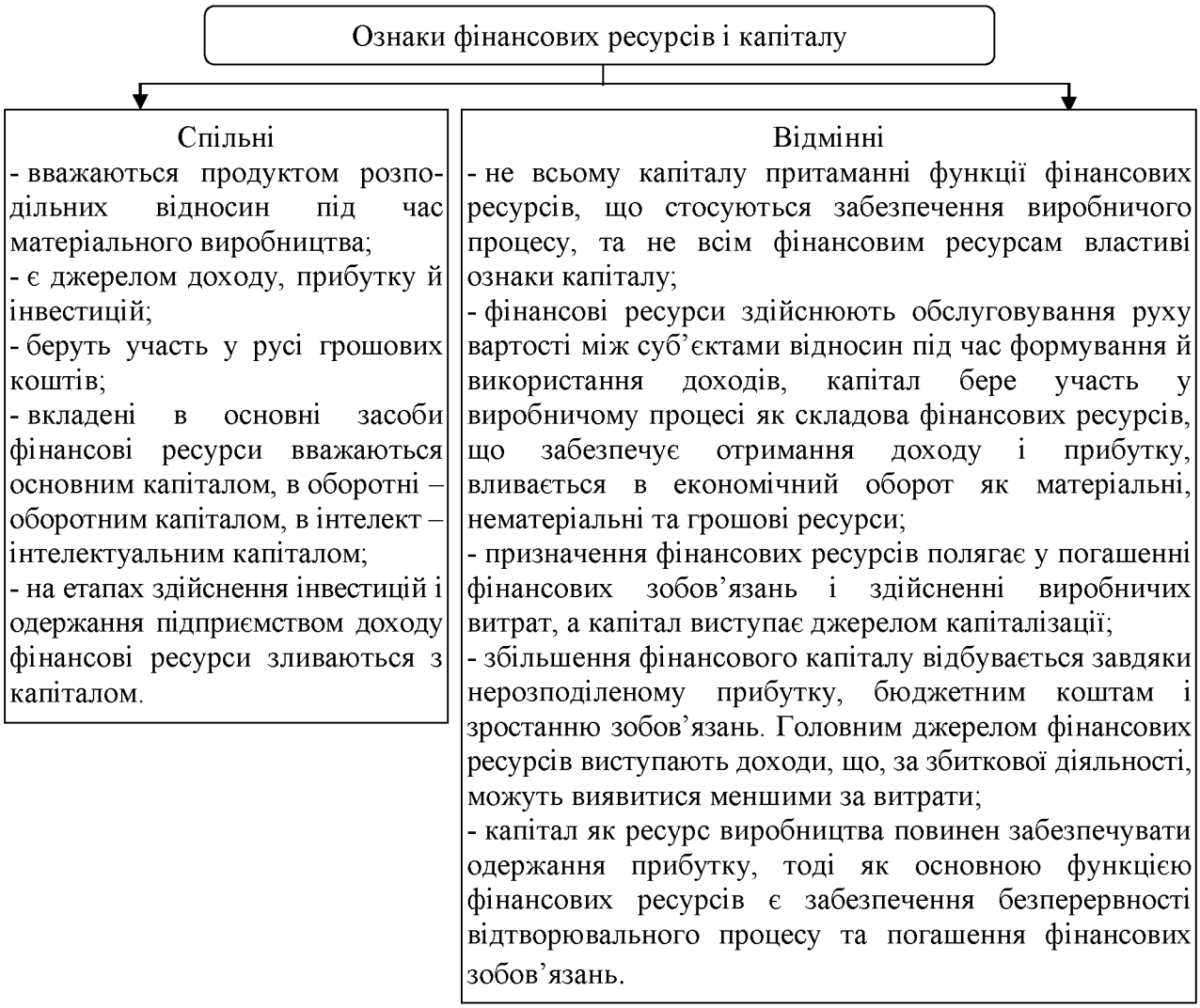

Рис. 1.1. Схематичне зображення спільних і відмінних ознак фінансових ресурсів і капіталу підприємства

Класифікацію фінансових ресурсів доцільно проводити, виходячи із притаманних їм властивостей (фінансові ресурси мають стадію утворення, джерела формування і цілі використання; відображають відношення до власності; від джерел формування та напрямів використання залежить їх структура).

Узагальнення поглядів науковців [8; 14; 21; 35] на економічну природу фінансових ресурсів дозволило виокремити такі джерела їх формування на

підприємстві (додаток Б). При цьому основні потоки фінансових ресурсів у межах підприємства подані у додатку В.

Між видами капіталу та джерел мобілізації фінансових ресурсів є суттєва різниця, яку добре ілюструє подана у [62, с. 24] табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Матриця форм фінансування підприємства

Джерела фінансування	Статус інвестора		
	Позичковий капітал	Власний капітал	Реструктуризація активів
Зовнішнє	Банківські, комерційні позички	Часткове фінансування (внески учасників і засновників)	Дезінвестиції
Внутрішнє	Забезпечення наступних витрат і платежів	Нерозподілений прибуток	Амортизаційні відрахування

Однією з таких різниць, на яку варто звертати увагу згідно з [7; 53, с. 29], є те, що власний капітал і внутрішні джерела фінансування є різними поняттями, адже виступають формами фінансування за різними критеріями: власний капітал є класифікацією за критерієм «правовий статус інвестора», а внутрішні джерела – за ознакою «джерела мобілізації фінансових ресурсів». Складові власного капіталу, до того ж, належать до різних джерел фінансування. До внутрішніх джерел, зокрема, відносять чистий (нерозподілений) прибуток, який може бути джерелом поповнення статутного та резервного капіталу. До складу зовнішніх джерел коштів включають: внески учасників та засновників до статутного (пайового) капіталу; емісійний дохід (сума, на яку вартість продажу акцій власної емісії перевищує їхню номінальну вартість); додатковий капітал у частині коштів, що зараховуються до власного капіталу в результаті внесків учасників та засновників без зміни в установчих документах (понад статутний/пайовий капітал).

Власні фінансові ресурси підприємства, на нашу думку, формуються за рахунок доходу від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг, інших операційних доходів, грошових надходжень від інвестиційної діяльності (процентів, дивідендів, доходів від реалізації необоротних активів, фінансових інвестицій тощо), доходів від надзвичайної діяльності, внесків учасників і

засновників у грошовій формі, що відображаються у відповідних статтях власного капіталу (зареєстрованому, додатковому капіталі).

До позичкових фінансових ресурсів належать, з нашого погляду, довгострокові й короткострокові кредити банків, кошти, залучені у результаті емісії облігацій та інші залучені позикові кошти, на які нараховуються відсотки.

Вважаємо, що грошова складова (у готівковій і безготівковій формах) забезпечень майбутніх витрат і платежів, кошти цільового фінансування й цільових надходжень (бюджетних дотацій, благодійної допомоги, тощо), кредиторська заборгованість із одержаних авансів формують залучені фінансові ресурси підприємства. Водночас, кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги та кредиторська заборгованість за розрахунками (крім заборгованості з одержаних авансів), на нашу думку, є особливим видом фінансових ресурсів, оскільки показує, яку їх частину підприємство мало змогу спрямувати на інші цілі, ніж погашення зазначених складових відображеної в балансі кредиторської заборгованості.

Слід зауважити, що внутрішні джерела формування фінансових ресурсів і капіталу, з нашого погляду, відрізняються. Так, враховуючи, що основною функцією фінансових ресурсів є забезпечення безперервності відтворювального процесу та виконання фінансових зобов'язань підприємства, а функцією капіталу – одержання прибутку, вважаємо, що головним внутрішнім джерелом формування фінансових ресурсів є саме дохід (виручка) від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг, тоді як капіталу – прибуток і амортизаційні відрахування. Окрім прибутку (за умови прибуткової діяльності підприємства) та амортизаційних відрахувань, які надходять у складі доходу (виручки) від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг, джерелом формування фінансових ресурсів є і решта виручки, що покриває витрати підприємства. Ця частина виручки від реалізації, надходячи на підприємство, є джерелом формування фінансових ресурсів, що можуть використовуватися у виробничому процесі підприємства та/або для виконання його зобов'язань тощо, але не є джерелом формування капіталу.

Структура фінансових ресурсів окремого підприємства формується під впливом переваг і недоліків власного й позичкового капіталу (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Порівняльна характеристика власного і позичкового капіталу, що впливає на структуру формування фінансових ресурсів підприємства

Критерії	Власний капітал	Позичковий капітал
Рівень відповідальності капіталодавців	Щонайменше у повному обсязі	Відсутній статус кредитора
Участь в управлінні підприємством	Як правило, дає право	Як правило, виключена
Участь у прибутках	Дає право участі у розподілі прибутків	Обумовлені договором проценти; участь у розподілі прибутків виключена
Строк використання	Необмежений	Обмеження згідно з договором
Кредитне забезпечення	Як правило, непотрібне	Як правило, необхідне
Податковий тягар	Плата за користування здійснюється за рахунок прибутку, що залишився після сплати всіх податків	Проценти за користування позиками відносяться на витрати, тобто зменшують податковий тягар
Порядок повернення у разі банкрутства	В останню чергу	Першочергово, залежно від типу кредитора

Дослідивши сучасні підходи в оцінюванні фінансових ресурсів підприємства, встановлено, що їх стан і ефективність використання доцільно вивчати за трьома групами показників:

1) структурні показники системи;

2) показники функціонування і зовнішніх взаємозв'язків системи;

3) показники ефективності функціонування системи.

Призначення структурних показників системи фінансових ресурсів підприємства полягає у формуванні уявлення про її внутрішнє середовище і структуру (табл. 1.3).

Структурна характеристика фінансових ресурсів, що використовуються, може бути представлена абсолютними показниками того чи іншого виду ресурсів чи їх питомою вагою у валюті балансу. Здатність системи при необхідності негайно задовольнити потреби зовнішнього середовища, стійкість її функціонування, обґрунтованість і раціональність розміщення ресурсів у виробничій сфері характеризують показники ліквідності засобів [7, с. 168].

Таблиця 1.3

Структурні показники системи фінансових ресурсів

Показник, методика розрахунку	Характеристика показника	Нормативне значення
Коефіцієнт концентрації власних ресурсів = = [Власні ресурси] / [Всього ресурсів]	Характеризує частку власних ресурсів в їх загальній величині. Високе значення показника свідчить про автономність і незалежність системи.	≥ 0,5
Коефіцієнт концентрації залучених ресурсів = = [Залучені ресурси] / [Всього ресурсів]	Характеризує частку залучених ресурсів в їх загальній величині. Високе значення показника свідчить про залежність від зовнішніх джерел фінансування.	≤ 0,5
Коефіцієнт фінансової залежності = [Всього ресурсів] / [Власні ресурси]	Показує, яка сума загальної вартості фінансових ресурсів припадає на 1 грн власних. При наближеному до одиниці рівні, вважається, що забезпечується повне фінансування підприємства власниками.	≤ 2
Коефіцієнт фінансової стабільності = [Власні ресурси] / [Залучені ресурси]	Показує, скільки припадає власних ресурсів на 1 грн залучених. Переважання власних над залученими коштами свідчить, що підприємство має значний рівень фінансової стійкості і є відносно незалежним від зовнішніх фінансових джерел.	≥ 1
Коефіцієнт фінансового ризику = [Залучені ресурси] / [Власні ресурси]	Свідчить, чи є система стійкою і чи має потенційні можливості залучення ззовні запозичених ресурсів у свій оборот. При вищому значенні показника ризикованішою є ситуація, а система втрачає незалежність.	≤ 1
Коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів = [Залучені ресурси довгострокового призначення] / ([Власні ресурси] + [Залучені ресурси довгострокового призначення])	Показує структуру джерел покриття активів. Зростання цього показника в динаміці свідчить, з одного боку, про підвищення залежності від зовнішніх джерел фінансування, а з іншого – про збільшення довіри до підприємства з боку кредиторів та інвесторів.	-
Коефіцієнт довгострокових зобов'язань і забезпечень = [Залучені ресурси довгострокового призначення] / [Загальна величина залучених ресурсів]	Характеризує питому вагу довгострокових залучених ресурсів у їх загальному розмірі. Довгострокова залежність і потенційна нестійкість, а отже і відтік ресурсів із системи, можливі за високого значення коефіцієнта.	-
Коефіцієнт поточних зобов'язань і забезпечень = = [Залучені ресурси поточного призначення] / / [Загальна величина залучених ресурсів]	Показує частку короткострокових залучених ресурсів в їх загальній величині.	-
Показник грошової складової в фінансових ресурсах = [Грошові засоби] / [Всього ресурсів]	Характеризує частку ресурсів в грошовій формі і вказує на можливість негайної реалізації інвестиційної функції.	-

Таким чином, структурні показники фінансових ресурсів, наведені в табл. 1.3, доповнюють коефіцієнти ліквідності й платоспроможності (додаток).

Для розуміння частки власних фінансових ресурсів у фінансуванні поточної діяльності, тобто питомої ваги, яка вкладена в оборотні засоби, а яка капіталізована, обраховують коефіцієнт маневреності власних ресурсів ($К_{МВР}$). Він дає уявлення про рівень мобільності (гнучкості) власних коштів підприємства [65]:

$$К_{МВР} = \frac{\text{Власні ресурси, вкладені в оборотні активи}}{\text{Власний капітал}}. \qquad (1.1)$$

Частка оборотних активів, яка сформована за рахунок власних коштів, визначається з допомогою коефіцієнта забезпеченості оборотних засобів власними коштами. Достатній обсяг власних оборотних коштів (на рівні не меншому ніж 10 % від усієї вартості оборотних активів) характеризує можливість підприємства власними зусиллями фінансувати поточну діяльність. Якщо показник стає меншим 0,1, то структура балансу визнається незадовільною, а підприємство – неплатоспроможним. Зазначений показник розраховується відношенням власних оборотних коштів до оборотних засобів.

Друга група показників (показники функціонування і зовнішніх взаємозв'язків системи фінансових ресурсів) характеризує інтенсивність функціонування системи, рівень реалізації функцій фінансових ресурсів і взаємозв'язок системи із зовнішнім середовищем (додаток Д). Показники, наведені у додатку Д можуть бути доповнені розрахунками абсолютного розміру дебіторської і кредиторської заборгованості, заборгованості за отриманими і наданими кредитами, а також до бюджетів і позабюджетних фондів.

Ефективність функціонування системи фінансових ресурсів відображають показники третьої групи, які є результативними при оцінці стану і динаміки розвитку системи. До них належать як абсолютні показники отриманого прибутку за різними напрямами діяльності, так і відносні показники рентабельності капіталу (активів). Під ефективністю (рентабельністю) у сфері виробництва розуміють зіставлення отриманого результату із

затратами на його досягнення (додаток Е). Саме ефективність характеризує успішність виробничої діяльності підприємства і рівень адаптації фінансових ресурсів до потреб зовнішнього середовища.

Отже, фінансові ресурси підприємства є грошовими доходами й надходженнями (з власних і залучених джерел), сформованими під час розподілу й перерозподілу ВВП та національного доходу, перебувають у розпорядженні підприємства як у фондовій, так і в нефондовій формах, забезпечують безперервність його виробничого процесу та виконання зобов'язань. Фінансові ресурси і капітал взаємопов'язані, але нетотожні поняття. Формуються фінансові ресурси підприємства із внутрішніх і зовнішніх джерел, що певною мірою обумовлено суттєвим зв'язком між власними й залученими фінансовими ресурсами. Стан і ефективність використання системи фінансових ресурсів підприємства доречно досліджувати за такими групами показників: структурні показники; показники функціонування і зовнішніх взаємозв'язків; показники ефективності функціонування.

1.2. Зміст управління формуванням і ефективністю використання фінансових ресурсів підприємства

В сучасних умовах функціонування підприємств значення фінансового менеджменту суттєво зросло, що обумовлює приділення більшої уваги проблемам управління формуванням і ефективністю використання фінансових ресурсів, адже останні, згідно з визначеннями фінансового менеджменту, наведеними у [5, с. 33; 13, с. 42; 25, с. 164; 74, с. 237], є його основним об'єктом дослідження.

Управління фінансовими ресурсами – це управлінська система, в якій поєднані інструменти, методи, форми розробки й реалізації управлінських рішень, що пов'язані з процесом формування, розподілу й використання фінансових ресурсів, мета якої – забезпечити стійкий фінансовий стан і

ефективність функціонування підприємства. В системі управління фінансовими ресурсами підприємства виділяють два напрями: управління формуванням та управління ефективністю використання (функціонування) фінансових ресурсів.

В основі підсистеми управління формуванням фінансових ресурсів лежить концепція їх структури. В плануванні структури фінансових ресурсів виокремлюють оптимізацію співвідношення частки власного й боргового фінансування та вибір тих чи інших фінансових інструментів для формування фінансових ресурсів. Підсистема управління ефективністю використання (функціонування) фінансових ресурсів забезпечує прийняття рішень стосовно раціонального забезпечення напрямів фінансування [59, с. 17].

Мета управління фінансовими ресурсами полягає у формуванні для діяльності підприємства оптимального обсягу фінансових ресурсів у кожному конкретному періоді часу згідно з напрямами його розвитку, забезпеченні бажаного рівня й ефективного використання фінансових ресурсів, максимізації прибутку та підвищенні ринкової вартості підприємства. Завдання управління фінансовими ресурсами зорієнтовані на ефективність цього процесу через:

- формування коштів за найвигіднішими для підприємства умовами;

- оптимізацію структури фінансових ресурсів;

- застосування методів раціонального використання фінансових ресурсів, щоб отримати найвищі фінансові результати [12, с. 32; 63, с. 11; 71, с. 262].

Погоджуємося з [59, с. 17], що повнота, оперативність, важливість, динамічність, циклічність, достовірність, безперервність, узгодженість з іншими економічними процесами підприємства, ефективність – це основні принципи системи управління фінансовими ресурсами підприємства.

Схематично система управління фінансовими ресурсами підприємства має такий вигляд (рис. 1.2).

Обсяг, структура, джерела формування і напрями використання фінансових ресурсів підприємства та виникаючі при цьому фінансові відносини формують об’єкт системи управління фінансовими ресурсами підприємства, як керованої підсистеми [21, с. 187–190; 38, с. 75].

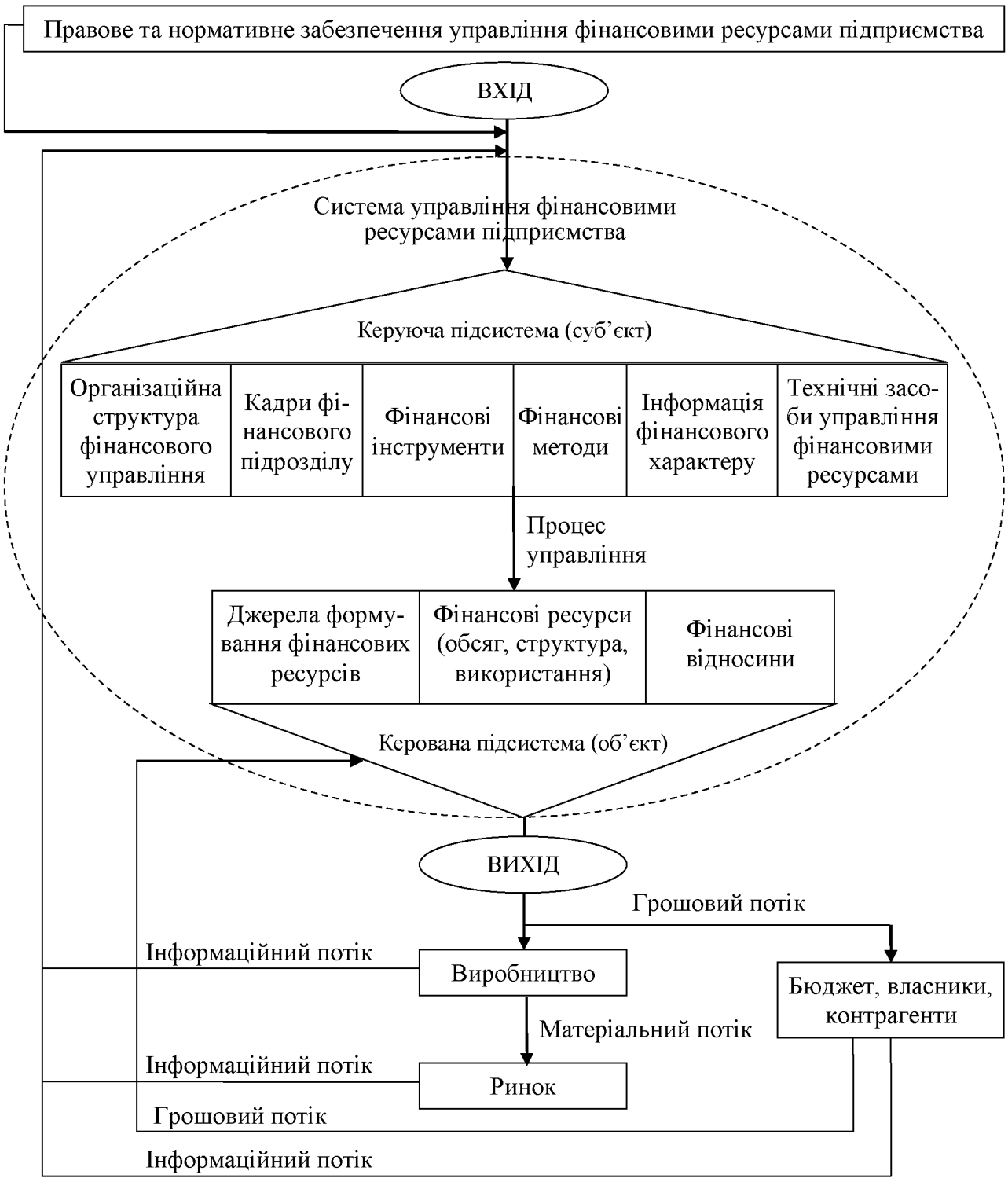

Рис. 1.2. Схематичне зображення структури і процесу функціонування системи управління фінансовими ресурсами підприємства

Суб'єктом системи управління фінансовими ресурсами підприємства (керуючою підсистемою) є спеціальна група персоналу (окремий менеджер, фінансова служба, фінансова дирекція), яка, використовуючи різноманітні

засоби управлінського впливу, формує цілеспрямоване функціонування об'єкту. Ефективність управління фінансовими ресурсами досягається в межах фінансового механізму, що поєднує такі елементи: фінансові методи, фінансові інструменти, нормативно-правове й інформаційне забезпечення [69, с. 316–318].

Успішність реалізації конкретних завдань для виконання поставленої мети часто обумовлена не лише системою організації виконання управлінських рішень, а й системою методів і прийомів прийняття цих рішень, зокрема: загальнонаукових (індукція, дедукція, метод асоціацій і аналогій, аналіз і синтез, інтуїтивний метод та інших); фінансових (облік, фінансовий аналіз і планування, інвестування, фінансове регулювання і контроль, матеріальне стимулювання, система розрахунків, фондоутворення, оренда / лізинг, кредитування, факторинг, страхування, оподаткування тощо) [33, с. 78; 54, с. 28]. При цьому не лише вид завдання, яке потрібно виконати, а й особисті якості, знання, вміння і досвід управлінця впливають на обрання методу чи їх набору.

Основними фінансовими інструментами системи управління фінансовими ресурсами підприємства є: кредити, позики, часткові цінні папери, облігації, інші боргові цінні папери, кредиторська і дебіторська заборгованість за поточними операціями, санкції, кредитні договори та інші види ринкового фінансового продукту [1; 55, с. 58; 63, с. 12].

Задоволення вимог системи управління фінансовими ресурсами підприємства (причинно-наслідкові зв'язки між елементами системи; динамічність, змінюваність якісного стану; володіння параметром, керування яким дає змогу змінювати хід економічного процесу) реалізується через деталізацію системних об'єктів, їх властивостей і зв'язків між ними. Системним об'єктом в управлінні фінансовими ресурсами підприємства виступає, по-перше, вхід – це розмір і структура фінансових ресурсів, сформованих для використання у діяльності підприємства. По-друге, вихід – залишок і структура фінансових ресурсів у кінці системного циклу. По-третє, зв'язок, що узгоджує вхід і вихід процесу. Основним процесом, який перетворює вхід у вихід, є діяльність суб'єкта управління, що забезпечує функціонування

фінансових ресурсів. Робота, що є наслідком прийнятого управлінського рішення, метою якого є зближення входу і виходу, формує зворотній зв'язок у системі [74, с. 238].

Етапність процесу управління формуванням і ефективністю використання фінансових ресурсів підприємства, викладену у [59, с. 17], можна подати у вигляді рис. 1.3.

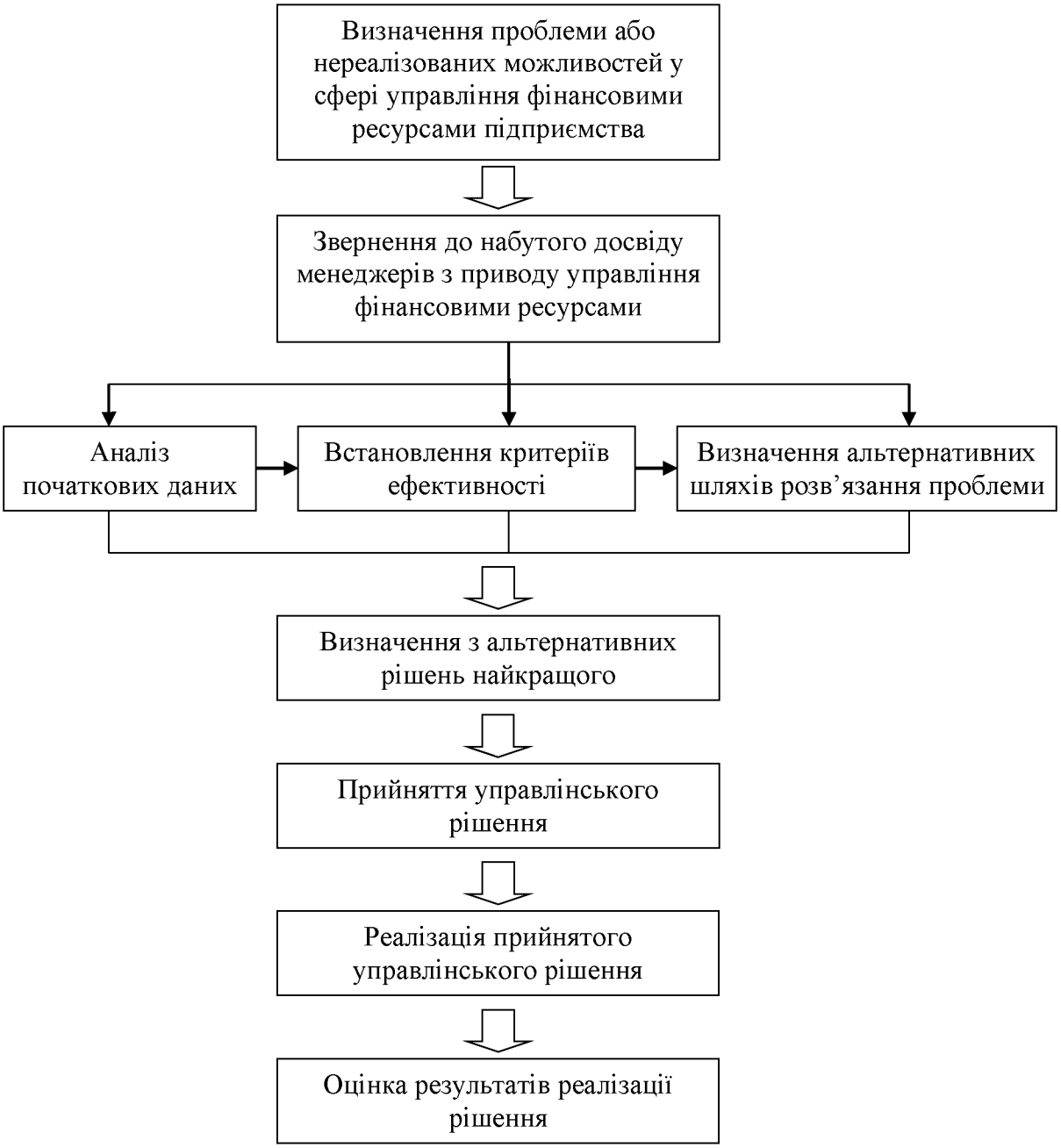

Рис. 1.3. Схематичне зображення етапів управління формуванням і ефективністю використання фінансових ресурсів підприємства

Виявлення проблеми чи нереалізованих можливостей відбувається під час оцінювання реалізації попередніх рішень або аналізу фінансово-господарської діяльності підприємства, що дає змогу дійти висновку про циклічність і необхідність постійного вдосконалення процесу управління фінансовими ресурсами суб'єкта господарювання. Другий етап управління передбачає аналіз менеджерами практики виникнення схожих проблем чи ситуацій у минулих періодах та можливостей пристосування набутого досвіду до теперішніх умов управління фінансовими ресурсами підприємства. Поскільки на цьому етапі взаємопов'язаними є кроки з аналізу отриманої інформації, встановлення критеріїв ефективності та формування системи альтернативних рішень, то менеджер, опираючись на кожне з цих рішень, може оцінити їхню взаємодією на підставі власного досвіду, знань і умінь.

Параметрами критеріїв ефективності управління фінансовими ресурсами підприємства, як зазначено у [22, с. 10; 59, с. 17; 72, с. 135], мають бути:

- з'ясування реального розміру наявних фінансових ресурсів;

- практичне обґрунтування оптимальних обсягів грошових ресурсів, їх розподіл і використання відповідно до потреб підприємства, економічної доцільності платежів, впливу на результативність фінансово-господарської діяльності підприємства;

- контроль раціонального використання ресурсів, виробничих фондів, виконання планових завдань, безперервності розрахунків, зростання рентабельності виробництва;

- забезпечення своєчасності в економічних розрахунках з фінансово-кредитною системою, іншими суб'єктами господарювання, працівниками;

- аналіз показників фінансово-господарської діяльності для встановлення її ефективності (як основи обґрунтованості управлінських рішень).

Ефективне управління фінансовими ресурсами підприємства безпосередньо пов'язане з оптимізацією структури капіталу шляхом управління ефектом фінансового левериджу [30, с. 120]. Використання позичкових фінансових ресурсів впливає на дохідність власного капіталу підприємства,

забезпечуючи останньому змогу отримати додатковий прибуток на власний капітал. Величину такого прибутку (збитку) для різних варіантів структури капіталу характеризує ефект фінансового левериджу [52, с. 357].

На етапі вибору кращого з альтернативних рішень проблеми менеджеру слід спрогнозувати можливі наслідки й ефект кожного з варіантів та зупинитися на тому, що максимально відповідає загальній місії і цілям підприємства.

Найкращий механізм реалізації обраного рішення забезпечується ретельним плануванням дій, навчанням персоналу, формуванням позитивного ставлення до змін у масштабах підприємства, розробкою інструкцій і порядку втілення такого рішення в життя та організацією безперервності й упорядкованості у русі інформації між суб'єктами реалізації рішення.

Оцінка результатів реалізації рішення має бути безперервним процесом і базуватися на опитуванні працівників, організації перевірок за дотриманням графіків упровадження, контролі за виконанням поставлених завдань, розрахунку економії, проведенні зборів, оцінюванні задоволеності покупців і постачальників, теперішніх і потенційних інвесторів, фінансових установ [59, с. 18].

Складність, відкритість, адаптивність, динамічність, ймовірнісний характер системи управління фінансовими ресурсами підприємства всеосяжно розкриває її зміст. Складність системи пояснюється неоднорідністю складових елементів у взаємозв'язку зі структурним різноманіттям елементів системи, динамічністю у їх поведінці (в цілому та окремих елементів). Відкритість системи забезпечується обміном інформацією із зовнішнім середовищем через вхід (система піддається впливу навколишнього середовища) і вихід (навколишнє середовище піддається впливу системи). Система управління фінансовими ресурсами підприємства є адаптивною, бо здатна забезпечувати самоорганізацію, саморегуляцію і саморозвиток [74, с. 238–239].

Можливість підприємства самостійно підтримувати умови функціонування, тобто здійснювати самопідтримку надходження / вибуття фінансових ресурсів на / з підприємства є ознакою самоорганізації. Оскільки коригування у системі

управління фінансовими ресурсами на кожному підприємстві відбувається залежно від змін в умовах функціонування, то вона є саморегульованою. Самостійність у забезпеченні розвитку даної системи пояснює таку її характеристику як саморозвиток [68, с. 118].

Отже, в системі управління фінансовими ресурсами взаємопов'язані та безперервно взаємодіють об'єкт і суб'єкт управління, а мета її функціонування передбачає створення оптимальних умов для формування, ефективного використання та оптимізації структури фінансових ресурсів під час фінансово-господарської діяльності, забезпечуючи при цьому максимізацію добробуту власників підприємства в короткостроковій і довгостроковій перспективі. Управління формуванням фінансових ресурсів та управління ефективністю використання (функціонування) фінансових ресурсів є основними напрямами системи управління фінансовими ресурсами підприємства.

Процес управління фінансовими ресурсами підприємства включає такі етапи: виявлення проблеми чи нереалізованих можливостей; аналіз практики виникнення схожих проблем чи ситуацій у минулих періодах та можливостей пристосування набутого досвіду до теперішніх умов управління фінансовими ресурсами; вибір кращого з альтернативних рішень проблеми; прийняття й реалізація управлінського рішення; оцінка результатів реалізації управлінського рішення на предмет необхідності його модифікації / зміни, а також з метою взяття до уваги цих результатів для накопичення досвіду, що може бути корисний у майбутньому.

РОЗДІЛ 2
СТАН УПРАВЛІННЯ ФОРМУВАННЯМ І ЕФЕКТИВНІСТЮ ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ

2.1. Оцінка стану й ефективності використання фінансових ресурсів підприємства

Предметом діяльності ХХХ, що знаходиться в с. ХХХ Полтавської області, є:

- сільськогосподарське виробництво та реалізація продукції рослинництва, тваринництва й сировини;
- надання громадянам, підприємствам, організаціям і установам агротехнічних, автотранспортних, зоотехнічних, ветеринарних та інших послуг;
- переробка сільськогосподарської продукції власного виробництва та придбаної;
- здійснення виставок, ярмарок товарів і послуг;
- інші види діяльності.

Вивчення фінансово-господарської діяльності ХХХ за інформацією фінансової звітності (додатки Ж, З, И) розпочато з аналізу майнового стану (додаток К). Так, у 2022 р. порівняно з 2020 р. вартість майна ХХХ збільшилась на 18744 тис. грн, або 62,4 %. У підсумку частка необоротних активів у майні знизилась із 60,2 до 54,0 %, а оборотних активів, відповідно, зросла на 6,2 в. п. Необоротні активи у ХХХ представлені виключно основними засобами, а тому виявлені зміни величини необоротних активів зумовлені змінами розміру основних засобів, що у 2022 р. порівняно з 2020 р. зросли на 8273 тис. грн, або 45,7 %.

Збільшення оборотних активів на 10471 тис. грн (87,7 %) відбулося у результаті зростання оборотних виробничих фондів на 5794 тис. грн (67,3 %) та фондів обігу на 4677 тис. грн (у 2,4 разу).

За інформацією додатку Л, у 2022 р. порівняно з 2020 р. при збільшенні

операційного доходу на 16922 тис. грн, або 67,2 %, операційні витрати зросли на 15975 тис. грн, або 76,7 %. Результатом такого випереджаючого зростання витрат над доходами стало відносно менше збільшення прибутку від операційної діяльності (на 947 тис. грн, або 21,7 %). Серед операційних витрат змінні витрати зросли на 8399 тис. грн (50,4 %), а постійні – на 7576 тис. грн (у 2,8 разу).

Негативним з точки зору динаміки фінансової стійкості підприємства є повільніші темпи приросту операційного доходу, ніж порогу рентабельності (відповідно, 67,2 % та 2,4 разу). Збільшення порогу рентабельності товариства зумовлено випереджаючим зростанням постійних витрат порівняно зі збільшенням коефіцієнта маржинального доходу в операційному доході. Відповідно, зросла частка порогу рентабельності в операційному доході з 48,8 до 68,8 %. Тобто, якщо у 2020 р. для покриття операційних витрат використовувалась сума операційного доходу, що становила 48,8 % від фактичного доходу, то в 2022 р. – 68,8 %. Не дивлячись на те, що запас фінансової стійкості зменшився з 51,2 % у 2020 р. до 31,2 % у 2022 р., рівень даного показника залишився високим, а це вказує на стабільність функціонування підприємства з погляду формування прибутковості операційної діяльності.

Таким чином, за результатами аналізу фінансового стану ХХХ можна зробити висновок, що військові дії в Україні вплинули на фінансові показники товариства: хоча й у 2022 р. порівняно з 2020 р. підприємство наростило майно, забезпечило зниження тривалості одного обороту власного й сукупного капіталу та кредиторської заборгованості, проте погіршило показники оборотності оборотних активів та запас фінансової стійкості.

На основі системи показників оцінювання фінансових ресурсів, розглянутої у підрозділі 1.1, проведено аналіз їх стану та ефективності використання.

Для аналізу структурних показників фінансових ресурсів ХХХ використано дані табл. 2.1, які дають змогу зробити наступні висновки.

Фактичне значення коефіцієнта концентрації власних ресурсів указує на те, що на кінець 2022 р. питома вага власних фінансових ресурсів у загальній їх величині становила 79,0 %, а це на 8,3 в. п. менше порівняно з 2020 р.

Коефіцієнт концентрації залучених ресурсів, відповідно, збільшився з 0,127 до 0,210 і свідчить про незначне зростання фінансової залежності досліджуваного підприємства від кредиторів. Коефіцієнт фінансової залежності, як обернений показник до коефіцієнта концентрації власних ресурсів, збільшився з 1,145 до 1,266, тобто на кінець 2022 р. на 1 грн власних фінансових ресурсів припадало близько 1,27 грн загальної їх величини, і вказує, що власники все ж не повністю фінансують підприємство.

Таблиця 2.1

Динаміка структурних показників фінансових ресурсів XXX за 2020–2022 рр.

Показник	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Відхилення (+,-) 2022 р. від 2020 р.
Коефіцієнт концентрації власних ресурсів	0,873	0,846	0,790	-0,083
Коефіцієнт концентрації залучених ресурсів	0,127	0,154	0,210	+0,083
Коефіцієнт фінансової залежності	1,145	1,182	1,266	+0,121
Коефіцієнт фінансової стабільності	6,885	5,481	3,755	-3,130
Коефіцієнт фінансового ризику	0,145	0,182	0,266	+0,121
Коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів	0,093	0,132	0,051	-0,042
Коефіцієнт довгострокових зобов'язань і забезпечень	0,709	0,832	0,201	-0,508
Коефіцієнт поточних зобов'язань і забезпечень	0,291	0,168	0,799	+0,508
Показник грошової складової в фінансових ресурсах	0,038	0,005	0,009	-0,029
Коефіцієнт маневреності власних фінансових ресурсів	0,310	0,324	0,316	+0,006
Коефіцієнт забезпеченості оборотного капіталу власними оборотними коштами	0,681	0,639	0,542	-0,139
Коефіцієнт маневреності власних оборотних коштів	0,141	0,018	0,035	-0,106
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	1,034	0,186	0,052	-0,983
Коефіцієнт швидкої ліквідності	1,373	1,868	0,416	-0,957
Коефіцієнт покриття	10,770	16,536	2,736	-8,034
Коефіцієнт платоспроможності	1,034	0,186	0,052	-0,983

Значення коефіцієнта фінансової стабільності показує, що в 2020 р. власні фінансові ресурси переважали залучені у 6,9 разу, а у 2022 р. – у 3,8 разу. Відповідно, за коефіцієнтом фінансового ризику в 2020 р. на 1 грн власних фінансових ресурсів припадало майже 0,15 грн залучених, а в 2022 р. – 0,27 грн.

Зменшення коефіцієнта довгострокового залучення позикових коштів із 0,093 до 0,051 вказує на зниження залежності підприємства від довгострокових джерел фінансування. Коефіцієнти довгострокових та поточних зобов'язань і забезпечень характеризують структуру залучених фінансових ресурсів, в якій частка довгострокових зобов'язань зменшилася з 70,9 до 20,1 %, а поточних зобов'язань, відповідно, зросла з 29,1 до 79,9 %.

На зменшення питомої ваги грошових коштів (із 3,8 до 0,9 %) у загальній величині фінансових ресурсів вказує зниження показника грошової складової у ресурсах. Коефіцієнт маневреності власних фінансових ресурсів у 2022 р. зріс у порівнянні з 2020 р. на 0,006 пункту, і, таким чином, на кінець 2022 р. власні оборотні кошти займали 31,6 % у структурі власних фінансових ресурсів.

Про середню забезпеченість підприємства власними оборотними коштами свідчить значення коефіцієнта забезпеченості оборотного капіталу власними оборотними коштами: станом на кінець 2022 р. фактичний рівень зазначеного показника знизився на 0,139 пункту, однак його значення перевищувало норматив у 5,4 разу. У структурі оборотного капіталу ХХХ в 2022 р. власні фінансові ресурси становили 54,2 %, що на 13,9 в. п. менше, ніж у 2020 р. Коефіцієнт маневреності власних оборотних коштів показує, що на кінець 2020 р. у власному оборотному капіталі грошові кошти займали 14,1 %, а в 2022 р. цей показник знизився до 3,5 %.

Показник абсолютної ліквідності у 2020 р. не лише досягав нормативу (0,2), а й перевищив його, що давало можливість ХХХ у цьому році за рахунок грошових коштів повністю погашати поточні зобов'язання і забезпечення. Слід зазначити, що формування товариством таких значних залишків грошових коштів є неефективним, оскільки гроші повинні працювати, а їх залишок – відповідати економічно-обґрунтованому значенню. Однак станом на кінець 2021 й 2022 рр. коефіцієнт абсолютної ліквідності суттєво зменшився і вже не знаходився у межах нормативного значення.

Коефіцієнт швидкої ліквідності серед досліджуваних років не відповідав нормативу ($\geq 0,7$) лише в 2022 р. Водночас фактичні значення цього показника

у 2021 й 2022 рр. у значній мірі забезпечувалися за рахунок поточної дебіторської заборгованості, яка лише за своєчасного її погашення може бути джерелом покриття поточних зобов'язань і забезпечень.

Коефіцієнт покриття у 2022 р. порівняно з 2020 р. знизився на 8,034 пункту. Його значення впродовж досліджуваного періоду залишалось більшим від загальноприйнятого рівня 1,5, та вказує, що на 1 грн поточних зобов'язань і забезпечень припадало, відповідно, по роках 10,77; 16,54 та 2,74 грн вартості оборотних активів.

Коефіцієнт платоспроможності, зменшившись за аналізований період із 1,034 до 0,052, не відповідав нормативному значенню ($\geq 0{,}1$).

Оцінку показників функціонування й зовнішніх взаємозв'язків фінансових ресурсів ХХХ здійснено на основі інформації табл. 2.2.

За результатами розрахунків (табл. 2.2) можна зробити висновок, що за 2020–2022 рр. оборотність більшості фінансових ресурсів товариства зменшилась. Так, позитивними змінами, що свідчать про покращання ефективності використання фінансових ресурсів ХХХ, є скорочення тривалості одного обороту ресурсів, вкладених в активи, на 67 днів (14,4 %); власних фінансових ресурсів на 68 днів (17,3 %); кредиторської заборгованості на 14 днів (56,0 %). Водночас, у 2022 р. порівняно з 2020 р. зросла тривалість одного обороту: ресурсів, вкладених в оборотні активи, на 5 днів (2,9 %); коштів у розрахунках на 6 днів (33,3 %); дебіторської заборгованості на 12 днів (у 2,3 разу); залучених фінансових ресурсів на 1 день (1,4 %).

За досліджуваний період спостерігається збільшення питомої ваги дебіторської заборгованості у майні й оборотних активах, відповідно, з 1,9 до 5,3 % та з 5,1 до 11,9 %. Показник, який характеризує відношення дебіторської заборгованості до чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), зріс з 2,5 % у 2020 р. до 5,9 % у 2022 р. й вказує, що 5,9 % чистої виручки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) не надходить у розпорядження підприємства, а знаходиться у дебіторів. Зазначене свідчить про певне погіршення розрахункових взаємовідносин із дебіторами й призводить до

необхідності пошуку фінансових ресурсів для задоволення потреби в коштах, «заморожених» у дебіторській заборгованості.

Таблиця 2.2

Динаміка показників функціонування й зовнішніх взаємозв'язків фінансових ресурсів ХХХ за 2020–2022 рр.

Показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Відхилення (+,-) 2022 р. від 2020 р.	
				абсолютне	відносне, %
Коефіцієнт обертання ресурсів, вкладених в активи	0,773	0,910	0,903	+0,130	+16,8
Тривалість одного обороту ресурсів, вкладених в активи, днів	466	396	399	-67	-14,4
Коефіцієнт обертання ресурсів, вкладених в оборотні активи	2,093	2,192	2,029	-0,064	-3,1
Тривалість одного обороту ресурсів, вкладених в оборотні активи, днів	172	164	177	+5	+2,9
Коефіцієнт обертання коштів у розрахунках	19,802	18,440	15,035	-4,767	-24,1
Тривалість одного обороту коштів у розрахунках, днів	18	20	24	+6	+33,3
Коефіцієнт обертання дебіторської заборгованості	40,697	29,908	16,984	-23,713	-58,3
Тривалість одного обороту дебіторської заборгованості, днів	9	12	21	+12	у 2,3 р. б.
Частка дебіторської заборгованості в майні підприємства, %	1,9	3,0	5,3	+3,4	х
Частка дебіторської заборгованості в оборотних активах підприємства, %	5,1	7,3	11,9	+6,8	х
Відношення дебіторської заборгованості до чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), %	2,5	3,3	5,9	+3,4	х
Коефіцієнт обертання власних фінансових ресурсів	0,916	1,061	1,108	+0,192	+21,0
Тривалість одного обороту власних фінансових ресурсів, днів	393	339	325	-68	-17,3
Коефіцієнт обертання залучених фінансових ресурсів	4,959	6,377	4,889	-0,070	-1,4
Тривалість одного обороту залучених фінансових ресурсів, днів	73	56	74	+1	+1,4
Коефіцієнт обертання кредиторської заборгованості	14,447	29,784	34,226	+19,779	+136,9
Тривалість одного обороту кредиторської заборгованості, днів	25	12	11	-14	-56,0

Показники ефективності використання фінансових ресурсів ХХХ проаналізовано за даними табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Динаміка показників ефективності використання фінансових ресурсів XXX за 2020–2022 рр.

Показник	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Відхилення (+, -) 2022 р. від 2020 р.
Показники рентабельності та окупності витрат (витратні показники)				
Рентабельність виробничих витрат, %	15,6	33,1	19,4	+3,8
Рентабельність операційних витрат, %	21,0	34,7	14,4	-6,5
Загальна рентабельність витрат господарської діяльності, %	16,6	31,6	10,1	-6,5
Чиста рентабельність витрат господарської діяльності, %	16,6	31,6	10,1	-6,5
Коефіцієнт окупності виробничих витрат	1,156	1,331	1,194	+0,038
Коефіцієнт окупності операційних витрат	1,210	1,347	1,144	-0,066
Коефіцієнт окупності адміністративних витрат	17,455	19,657	24,452	+6,997
Коефіцієнт окупності витрат на збут	7488,333	687,574	43,781	-7444,55
Показники рентабельності реалізованої продукції (доходні показники)				
Рентабельність продажу, %	13,5	24,8	16,2	+2,7
Чиста рентабельність продажу, %	16,0	26,2	9,5	-6,5
Рентабельність доходу від операційної діяльності, %	17,3	25,7	12,6	-4,7
Показники рентабельності та окупності фінансових ресурсів				
Загальна рентабельність капіталу (активів),%	12,3	23,8	8,6	-3,8
Чиста рентабельність капіталу (активів), %	12,3	23,8	8,6	-3,8
Загальна рентабельність власного капіталу, %	14,6	27,8	10,5	-4,1
Чиста рентабельність власного капіталу,%	14,6	27,8	10,5	-4,1
Загальна рентабельність фінансових ресурсів, вкладених в оборотні активи	33,4	57,3	19,3	-14,2
Чиста рентабельність фінансових ресурсів, вкладених в оборотні активи	33,4	57,3	19,3	-14,2
Коефіцієнт окупності капіталу	0,773	0,910	0,903	+0,130
Коефіцієнт окупності власного капіталу	0,916	1,061	1,108	+0,192
Період окупності капіталу, років	8,1	4,2	11,7	+3,6
Період окупності власного капіталу, років	6,8	3,6	9,5	+2,7

За даними табл. 2.3, у 2022 р. порівняно з 2020 р. XXX забезпечило, переважно, зниження показників рентабельності витрат: разом зі зростанням показників, які характеризують прибутковість основної діяльності, помічене зниження рентабельності операційної та в цілому господарської діяльності. Якщо в 2020 р. на 1 грн собівартості реалізованої продукції було одержано 15,6 коп. валового прибутку, то в 2022 р. цей показник збільшився до 19,4 коп. Водночас, якщо в 2020 р. на 1 грн операційних витрат і витрат господарської

діяльності було одержано 21 та близько 17 коп. відповідного прибутку, то в 2022 р. ці показники зменшилися до 14 і 10 коп. (такі зміни пояснюються випереджаючим збільшенням витрат порівняно зі зростанням фінансових результатів у зв'язку з війною в Україні).

За досліджуваний період серед показників окупності витрат зросли коефіцієнти окупності виробничих витрат і адміністративних витрат, тоді як для коефіцієнтів окупності операційних витрат і витрат на збут характерна негативна динаміка.

Переважно негативною виявилася динаміка показників рентабельності реалізованої продукції та рентабельності й окупності фінансових ресурсів. Показник рентабельності продажу за валовим прибутком зріс на 2,7 в. п. (з 13,5 до 16,2 %), а за чистим прибутком зменшився на 6,5 в. п. (з 16,0 до 9,5 %). На кожну гривню операційного доходу у 2022 р. було отримано 12,6 коп. прибутку від операційної діяльності, що менше ніж у 2020 р. на 4,7 коп. Рентабельність капіталу знизилася на 3,8 в. п. (з 12,3 до 8,6 %), рентабельність власного капіталу – на 4,1 в. п. (з 14,6 до 10,5 %), рентабельність фінансових ресурсів, вкладених в оборотні активи, – на 14,2 в. п. (з 33,4 до 19,3 %). Значення загальної та чистої рентабельності цих показників у 2020 й 2022 рр. співпадають через те, що ХХХ є платником єдиного податку 4 групи. Період окупності капіталу зріс із 8,1 до 11,7 року, а власного капіталу – з 6,8 до 9,5 років.

Значення показників ефективності використання фінансових ресурсів в управлінні останніми на підприємстві пояснюється тим, що, по-перше, показники рентабельності фінансових ресурсів використовуються в оптимізації структури джерел формування фінансових ресурсів, а по-друге, є інструментом оцінювання доцільності залучення банківських позик суб'єктом господарювання. Крім того фактичні показники функціонування й зовнішніх взаємозв'язків фінансових ресурсів є індикаторами для підвищення ефективності управління складовими фінансових ресурсів підприємства.

Таким чином, результати оцінки ефективності використання фінансових ресурсів ХХХ будуть використані нами, зокрема, в управлінні мобілізацією

його фінансових ресурсів із залучених джерел, оптимізації структури фінансових ресурсів, управлінні його дебіторською заборгованістю тощо.

2.2. Аналіз формування власних та управління мобілізацією залучених фінансових ресурсів підприємства

Аналіз формування власних фінансових ресурсів ХХХ доцільно провести, з нашого погляду, у розрізі складових, що визначені нами у підрозділі 1.2: дохід (виручка) від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг, інші операційні доходи, грошові надходження від інвестиційної діяльності (проценти, дивіденди, виручка від реалізації необоротних активів, фінансових інвестицій тощо), доходи від надзвичайної діяльності, внески учасників і засновників у грошовій формі, що відображаються у відповідних статтях власного капіталу (зареєстрованому, додатковому капіталі).

Аналіз складу, структури та динаміки доходів ХХХ проведено за даними табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Динаміка складу й структури доходів ХХХ за 2020–2022 рр.

Вид доходів	2020 р.		2021 р.		2022 р.		Відхилення (+,-) 2022 р. від 2020 р.		
	Сума, тис. грн	Питома вага, %	Сума, тис. грн	Питома вага, %	Сума, тис. грн	Питома вага, %	суми, тис. грн	питомої ваги, в. п.	у %
Чистий дохід від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг	22465	89,2	32316	91,8	40541	96,3	+18076	+7,1	+80,5
Інші операційні доходи	2729	10,8	2872	8,2	1575	3,7	-1154	-7,1	-42,3
Усього доходів	25194	100,0	35188	100,0	42116	100,0	+16922	х	+67,2

Аналіз складу й структури доходів ХХХ за даними табл. 2.4 свідчить, що підприємство формує доходи лише в процесі операційної діяльності. В 2020 р. 89,2 % (22465 тис. грн) всіх доходів припадало на чистий дохід від реалізації

продукції (товарів, робіт, послуг) і 10,8 % (2729 тис. грн) – на інші операційні доходи, а в 2022 р. зазначені види доходів у загальній сумі доходу (42116 тис. грн) становили, відповідно, 96,3 і 3,7 %, тобто збільшилась частка доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за рахунок зниження питомої ваги інших операційних доходів.

У 2022 р. відносно 2020 р. швидші темпи зростання чистого доходу від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг (80,5 %) порівняно з темпами зниження інших операційних доходів (42,3 %) обумовили збільшення загальної суми доходів товариства на 16922 тис. грн, або 67,2 %.

Оскільки частина доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) та фінансові ресурси підприємства у вигляді розрахунків з різними дебіторами набувають форми дебіторської заборгованості, то необхідно проаналізувати її розміри і структуру за видами й строками непогашення з метою встановлення величини фінансових ресурсів, що «заморожені» у дебіторській заборгованості. При цьому слід враховувати, що фінансові ресурси підприємства, зосереджені у дебіторській заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги, належатимуть при її погашенні до власних. Тоді як фінансові ресурси, «заморожені» у дебіторській заборгованості за розрахунками, могли бути сформовані до її виникнення як із внутрішніх, так і зовнішніх джерел.

Оцінка розміру, структури (за видами) й динаміки дебіторської заборгованості ХХХ проведено з використанням прийомів горизонтального й вертикального аналізу (табл. 2.5).

Дані табл. 2.5 свідчать, що на кінець 2020 р. частина фінансових ресурсів ХХХ була зосереджена у поточній дебіторській заборгованості, яка складалась із дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги (займала 87,5 % усього розміру поточної дебіторської заборгованості) та іншої поточної дебіторської заборгованості (12,5 %). Станом на кінець 2021 р. дебіторська заборгованість була сформована за рахунок тих самих статей, що і в 2020 р., частки яких у структурі її загального розміру розміщувалися в такому ж порядку. У 2022 р. в умовах відсутності «замороження» фінансових ресурсів в

іншій поточній дебіторській заборгованості, появи заборгованості за розрахунками з бюджетом на суму 35 тис. грн (займала 1,2 % усієї заборгованості) 98,8 % поточної дебіторської заборгованості припадало на заборгованість за продукцію (товари, роботи, послуги). У цілому дебіторська заборгованість у 2022 р. порівняно з 2020 р. зросла на 2613 тис. грн, або у 7,9 разу.

Таблиця 2.5

Динаміка розміру, структури (за видами) фінансових ресурсів, зосереджених у дебіторській заборгованості, ХХХ за 2020–2022 рр. (станом на кінець року)

Вид дебіторської заборгованості	2020 р.		2021 р.		2022 р.		Відхилення (+,-) 2022 р. від 2020 р.		
	Сума, тис. грн	У % до підсум-ку	Сума, тис. грн	У % до підсум-ку	Сума, тис. грн	У % до підсум-ку	суми, тис. грн	питомої ваги, в. п.	у %
За продукцію, товари, роботи, послуги	329	87,5	1687	94,5	2954	98,8	+2625	+11,3	у 9,0 р. б.
За розрахунками з бюджетом	-	-	-	-	35	1,2	+35	+1,2	+100,0
Інша поточна дебіторська заборгованість	47	12,5	98	5,5	-	-	-47	-12,5	-100,0
Всього	376	100,0	1785	100,0	2989	100,0	+2613	х	у 7,9 р. б.

Наступним кроком в аналізі фінансових ресурсів, що «заморожені» в дебіторській заборгованості, є вивчення її структури за термінами виникнення для з'ясування стану розрахунково-платіжної дисципліни. Здійснене дослідження за даними табл. 2.6 свідчить про те, що в ХХХ станом на кінець 2020–2022 рр. термін неоплати дебіторської заборгованості за продукцію (товари, роботи, послуги) становив до 12 місяців. Це свідчить, що остання на 31 грудня кожного з досліджуваних років класифікувалась, як така, що надійде від дебіторів у вигляді грошових коштів протягом одного року.

Інша поточна дебіторська заборгованість ХХХ станом на кінець 2020 й 2021 рр. була представлена заборгованістю від 12 до 18 місяців. Очевидно, що за відсутності у 2022 р. іншої поточної дебіторської заборгованості із вказаним

строком неоплати частка дебіторської заборгованості зі строком непогашення до 12 місяців порівняно з 2020 р. зросла до 100,0 %, а з терміном неоплати від 12 до 18 місяців повністю зникла.

Таблиця 2.6

Дослідження дебіторської заборгованості ХХХ за строками непогашення у 2020–2022 рр. (станом на кінець року)

Показник	Всього	у тому числі за строками непогашення	
		до 12 міс.	від 12 до 18 міс.
2020 р.			
Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги: сума, тис. грн	329	329	-
частка, %	100,0	100,0	-
Інша поточна дебіторська заборгованість: сума, тис. грн	47	-	47
частка, %	100,0	-	100,0
Разом: сума, тис. грн	376	329	47
частка, %	100,0	87,5	12,5
2021 р.			
Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги: сума, тис. грн	1687	1687	-
частка, %	100,0	100,0	-
Інша поточна дебіторська заборгованість: сума, тис. грн	98	-	98
частка, %	100,0	-	100,0
Разом: сума, тис. грн	1785	1687	98
частка, %	100,0	94,5	5,5
2022 р.			
Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги: сума, тис. грн	2954	2954	-
частка, %	100,0	100,0	-
Інша поточна дебіторська заборгованість: сума, тис. грн	-	-	-
частка, %	-	-	-
Разом: сума, тис. грн	2954	2954	-
частка, %	100,0	100,0	-
2022 рік у % до 2020 року	785,6	897,9	-100,0

Власний капітал підприємства є одним із важливих джерел формування фінансових ресурсів, оскільки не потребує додаткових витрат пов’язаних із пошуком інвесторів. З метою оцінки політики формування фінансових ресурсів за рахунок власного капіталу на основі результатів розрахунків, наведених у

табл. 2.7, проаналізовано структуру власного капіталу та розмір його складових у ХХХ.

Таблиця 2.7

Динаміка розміру та структури власного капіталу ХХХ за 2020–2022 рр. (станом на кінець року)

Статті власного капіталу	2020 р.		2021 р.		2022 р.		Відхилення (+,-) 2022 р. від 2020 р.		
	Сума, тис. грн	Питома вага, %	Сума, тис. грн	Питома вага, %	Сума, тис. грн	Питома вага, %	суми, тис. грн	питомої ваги, пунктів	у %
Всього власний капітал	26224	100,0	34675	100,0	38519	100,0	+12295	х	+46,9
Зареєстрований (статутний) капітал	7	0,0	7	0,0	7	0,0	-	-	-
Додатковий капітал	8624	32,9	8624	24,9	8624	22,4	-	-10,5	-
Резервний капітал	3	0,0	3	0,0	-	-	-3	-0,0	-100,0
Нерозподілений прибуток	17590	67,1	26041	75,1	29888	77,6	+12298	+10,5	+69,9

Дані табл. 2.7 вказують, що зростання за досліджуваний період розміру власного капіталу на 12295 тис. грн, або 46,9 %, зумовлене збільшенням нерозподіленого прибутку, який у структурі власного капіталу займає найбільшу питому вагу (77,6 % станом на кінець 2022 р.). В умовах зростання за 2020–2022 рр. величини власного капіталу та відсутності змін у розмірах зареєстрованого (статутного) та додаткового капіталу частки останніх у структурі власного капіталу зменшилися.

Резервний капітал, скоротившись на 3 тис. грн, досягнув нульового рівня. Однак, в широкому розумінні резервним є і додатковий капітал, який за повного використання резервного може спрямовуватися на покриття збитків [62, с. 117], тому в ХХХ можливе покриття збитків (у разі їх виникнення) і за рахунок додаткового капіталу. Наочне відображення динаміки структури власного капіталу ХХХ у 2020–2022 рр. подано на рис. 2.1.

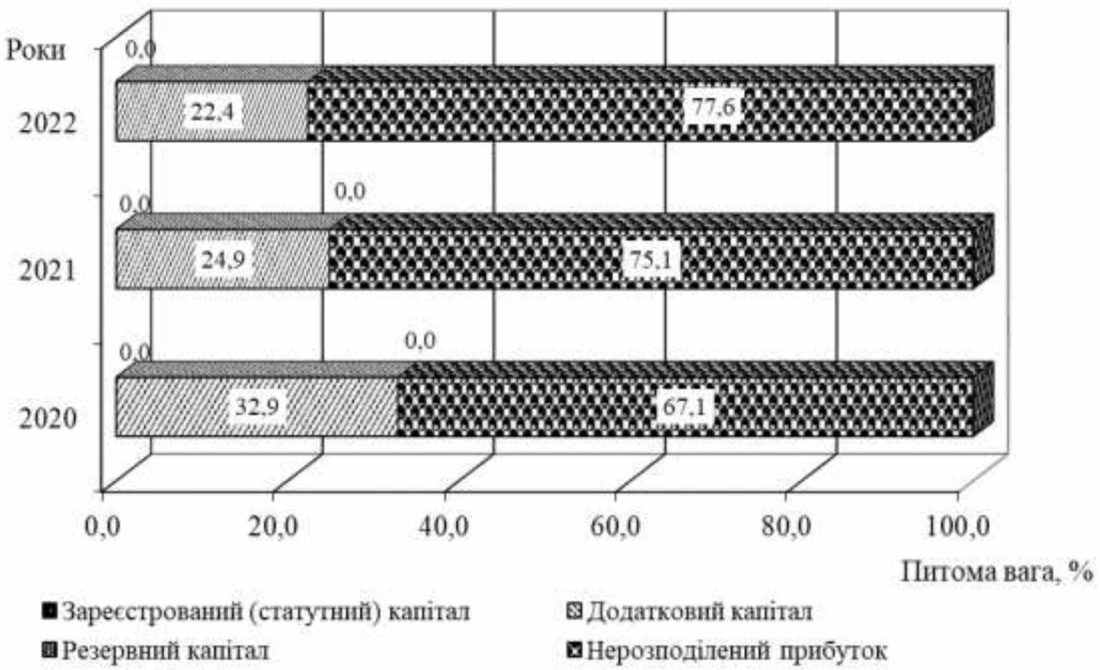

Рис. 2.1. Графічне зображення динаміки структури власного капіталу XXX за 2020–2022 рр. (станом на кінець року)

У підрозділі 1.1 обґрунтовано, що головним внутрішнім джерелом формування фінансових ресурсів є саме дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), а прибуток і амортизація – лише як складові, які надходять у виручці від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг). На прибутку як внутрішньому джерелі формування фінансових ресурсів доцільно зупинятися тільки з метою деталізації його розподілу, а амортизації – для уточнення суми, яка відноситься на собівартість зі складу доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) і може бути спрямована на оновлення основних засобів.

Для визначення рівня самофінансування розраховують [36, с. 271] коефіцієнт самофінансування ($К_{сф}$):

$$К_{сф} = \frac{\text{Тезаврований прибуток}}{\text{Чистий прибуток}}. \qquad (2.1)$$

Як видно з даних табл. 2.8, чистий прибуток, одержаний у кожен із досліджуваних років, не використовувався за можливими напрямами його розподілу, зокрема й на виплату доходу власникам (коефіцієнт самофінансування за таких умов дорівнює одиниці).

Таблиця 2.8

Динаміка використання чистого та формування нерозподіленого прибутку у ХХХ за 2020–2022 рр., тис. грн

Показник	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Відхилення (+;-) 2022 р. від 2020 р	
				абсолютне	відносне, %
1. Нерозподілений прибуток на початок року	14004	17590	26041	+12037	+86,0
2. Чистий прибуток	3586	8451	3847	+261	+7,3
3. Використано чистого прибутку у тому числі на	-	-	-	-	-
- спрямування прибутку до статутного капіталу;	-	-	-	-	-
- поповнення резервного капіталу;	-	-	-	-	-
- виплату власникам дивідендів;	-	-	-	-	-
- створення спеціальних (цільових) фондів;	-	-	-	-	-
- матеріальне заохочення;	-	-	-	-	-
- інші цілі.	-	-	-	-	-
4. Нерозподілений прибуток на кінець року (п.1±п.2-п.3)	17590	26041	29888	+12298	+69,9

Отже, зі складових власного капіталу на розмір фінансових ресурсів ХХХ упродовж 2020–2022 рр. впливало зростання нерозподіленого прибутку та зменшення резервного капіталу. Поповнення власних фінансових ресурсів товариства за рахунок грошових внесків його членів до зареєстрованого (статутного) капіталу в аналізованому періоді не відбувалося.

У країнах Заходу понад 70 % валових інвестицій складає амортизація [3, с. 114]. Проблемою у забезпеченні ефективності амортизаційної політики є те, що через нестачу обігових фінансових ресурсів багато підприємств у процесі господарської діяльності почали використовувати амортизаційні відрахування для поповнення обігових коштів, а це не відповідає призначенню амортизаційних відрахувань, адже їх основна функція зводиться до модернізації та переоснащення виробничих основних засобів.

На думку М. І. Звєрякова [26, с. 64], амортизаційна політика має диференціюватися залежно від організаційно-правової форми господарювання. З одного боку повинен бути жорсткий контроль у формуванні і цільовому

використанні амортизаційних нагромаджень, а з іншого – створена система стимулювання здійснення інвестицій.

Аналізуючи амортизаційні відрахування ХХХ (рис. 2.2), необхідно зазначити, що річна сума амортизації підприємства з 1729 тис. грн у 2020 р., знизившись у 2021 р. до 1622 тис. грн, у 2022 р. зросла до 2235 тис. грн, тобто її розмір за досліджуваний період збільшився на 29,3 %.

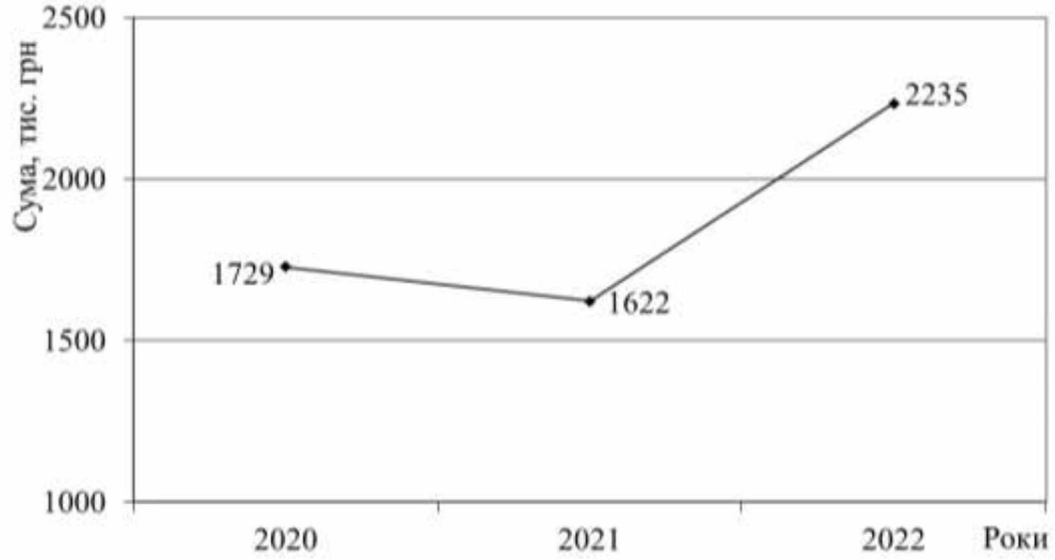

Рис. 2.2. Графічне зображення динаміки амортизаційних відрахувань ХХХ за 2020–2022 рр.

Підприємство для здійснення ефективної господарської діяльності використовує залучені кошти, які, згідно з [29, с. 195], сприяють істотному розширенню обсягів його виробництва, забезпеченню ефективнішого використання власного капіталу, прискоренню формування цільових виробничих і невиробничих фондів та, як результат, – підвищенню ринкової вартості підприємства.

Наведені в табл. 2.9 дані вказують, що у 2022 р. відносно 2020 р. у ХХХ сума залучених фінансових ресурсів збільшилась на 6449 тис. грн, або в 2,7 разу, за рахунок зростання майже всіх їх видів (зменшились лише довгострокові кредити банків). При цьому у 2022 р. з'явилися короткострокові кредити банків (були залучені до початку військових дій в Україні) та інші поточні зобов'язання.

Таблиця 2.9

Горизонтальний і вертикальний аналіз залучених фінансових ресурсів ХХХ за 2020–2022 рр. (станом на кінець року)

Вид залучених фінансових ресурсів	2020 р.		2021 р.		2022 р.		Відхилення (+,-) 2022 р. від 2020 р.		
	Сума, тис. грн	Питома вага, %	Сума, тис. грн	Питома вага, %	Сума, тис. грн	Питома вага, %	суми, тис. грн	питомої ваги, пунктів	у %
Всього залучених фінансових ресурсів	3809	100,0	6326	100,0	10258	100,0	+6449	х	у 2,7 р. б.
Довгострокові кредити банків	2700	70,9	5265	83,2	2065	20,1	-635	-50,8	-23,5
Короткострокові кредити банків	-	-	-	-	4698	45,8	+4698	+45,8	+100,0
Поточна кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги	470	12,3	657	10,4	544	5,3	+74	-7,0	+15,7
Поточна кредиторська заборгованість за розрахунками	639	16,8	404	6,4	764	7,5	+125	-9,3	+19,6
Інші поточні зобов'язання	-	-	-	-	2187	21,3	+2187	+21,3	+100,0

Якщо у 2020 р. й 2021 р. в структурі залучених фінансових ресурсів переважали довгострокові кредити банків (відповідно, 70,9 і 83,2 %), то у 2022 р. в результаті погашення частини їх суми та появи короткострокових кредитів банків найбільшою стала питома вага останніх (45,8 %), а на інші поточні зобов'язання та довгострокові банківські позички припадало, відповідно, 21,3 і 20,1 %. Поточна кредиторська заборгованість за розрахунками впродовж досліджуваного періоду була представлена заборгованістю перед бюджетом і з оплати праці.

Провівши аналіз складу й структури залучених фінансових ресурсів ХХХ, необхідно здійснити оцінку доцільності їх формування на підприємстві. Для цього скористаємося методикою розрахунку ефекту фінансового важеля, попередньо визначивши ціну кожного зовнішнього джерела формування залучених фінансових ресурсів та їх середньозважену вартість.

Як відомо, кредиторська заборгованість й інші поточні зобов'язання більш дешеве джерело формування фінансових ресурсів підприємства порівняно з кредитами комерційних банків. Окремі науковці [19; 40; 51] вважають, що кредиторську заборгованість за товари, роботи, послуги, заборгованість із заробітної плати, заборгованість зі сплати податків та інші види кредиторської заборгованості можна умовно назвати безоплатною. Однак ми не повністю погоджуємось із такою думкою, адже не завжди відстрочка платежу за товари, роботи, послуги є безкоштовною. Що ж стосується інших видів кредиторської заборгованості, то вони дійсно є безкоштовними. Тому при визначенні середньозваженої вартості залучених фінансових ресурсів підприємства вартістю кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги не слід нехтувати.

Розрахунок середньозваженої вартості (WACC) залучених фінансових ресурсів для ХХХ у 2020–2022 рр. проведено в табл. 2.10.

Таблиця 2.10

Розрахунок середньозваженої вартості залучених фінансових ресурсів ХХХ у 2020–2022 рр. (станом на кінець року)

Вид залучених фінансових ресурсів	2020 р.				2021 р.				2022 р.			
	Сума, тис. грн	Питома вага, %	Вартість джерела, %	WACC залучених фінансових ресурсів	Сума, тис. грн	Питома вага, %	Вартість джерела, %	WACC залучених фінансових ресурсів	Сума, тис. грн	Питома вага, %	Вартість джерела, %	WACC залучених фінансових ресурсів
Довгострокові кредити банків	2700	85,2	27,3	х	5265	88,9	27,3	х	2065	21,8	27,3	х
Короткострокові кредити банків	-	-	-	х	-	-	-	х	4698	49,5	25,7	х
Поточна кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги	470	14,8	3,2	х	657	11,1	3,3	х	544	5,7	2,9	х
Інші поточні зобов'язання	-	-	-	х	-	-	-	х	2187	23,0	2,6	х
Разом	3170	100,0	х	23,7	5922	100,0	х	24,6	9494	100,0	х	19,4

Як видно з даних табл. 2.15, середньозважена вартість залучених фінансових ресурсів товариства зменшилася з 23,7 % в 2020 р. до 19,4 % в 2022 р. Це відбулося за рахунок зниження частки довгострокових кредитів банків і поточної кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги (з 85,2 до 21,8 % і з 14,8 до 5,7 % відповідно) та появи у 2022 р. короткострокових кредитів банків й інших поточних зобов'язань (їх частки становили, відповідно, 49,5 і 23,0 %), адже вартість останнього джерела значно нижча, ніж ціна довгострокових і короткострокових банківських позичок.

Враховуючи вартість кожного зовнішнього джерела формування залучених фінансових ресурсів та їх середньозважену вартість для ХХХ, нами розраховано ефект фінансового левериджу (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

Розрахунок ефекту фінансового левериджу для ХХХ у 2020–2022 рр. (станом на кінець року)

Показник	2020 р.	2021 р.	2022 р.
Вихідні дані			
Валовий прибуток, тис. грн	3031	8029	6577
Середньорічна величина активів, тис. грн	29053	35517	44889
Величина власного капіталу, тис. грн	26224	34675	38519
Величина залучених фінансових ресурсів, тис. грн	3170	5922	9494
Вартість (ціна) довгострокових кредитів банків, %	27,3	27,3	27,3
Вартість (ціна) короткострокових кредитів банків, %	-	-	25,7
Вартість (ціна) поточної кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги, %	3,2	3,3	2,9
Вартість (ціна) інших поточних зобов'язань, %	-	-	2,6
WACC залучених фінансових ресурсів, %	23,7	24,6	19,4
Розрахункові дані			
Валова рентабельність активів, %	10,4	22,6	14,7
Податковий коректор	1	1	1
Диференціал фінансового важеля (%) по: - довгострокових кредитах банків	-16,9	-4,7	-12,6
- короткострокових кредитах банків	-	-	-11,0
- поточній кредиторській заборгованості за товари, роботи, послуги	7,2	19,3	11,8
- інших поточних зобов'язаннях	-	-	12,1
- залучених фінансових ресурсах (на основі їх WACC)	-13,3	-2,0	-4,7
Коефіцієнт фінансового левериджу для залучених фінансових ресурсів	0,121	0,171	0,246
Ефект фінансового важеля по залучених фінансових ресурсах (на основі їх WACC), %	-1,6	-0,3	-1,2
Висновок про доцільність використання залучених фінансових ресурсів	Недоцільно	Недоцільно	Недоцільно

Як свідчать результати розрахунків (табл. 2.11), ефект фінансового левериджу у 2020–2022 рр. мав від'ємне значення. Відповідно, залучені фінансові ресурси (за характерного для цього року співвідношення довгострокових і короткострокових кредитів банків, поточної кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги та інших поточних зобов'язань) не могли забезпечувати збільшення рентабельності власного капіталу, оскільки одержуваний прибуток був недостатнім для покриття середньозваженої вартості залучених фінансових ресурсів. Валова рентабельність активів виявилася більшою тільки за вартість (ціну) товарного кредиту й інших поточних зобов'язань, а тому впродовж досліджуваних років виправданим було формування лише цих складових залучених фінансових ресурсів, тоді як залучення довгострокових і короткострокових кредитів банків було недоцільним.

Дослідження практичних основ формування власних та управління мобілізацією залучених фінансових ресурсів у ХХХ дало змогу зробити наступні висновки:

- підприємство формує власні фінансові ресурси лише в процесі операційної діяльності. В 2022 р. 96,3 % всіх доходів припадало на чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) і 3,7 % – на інші операційні доходи;

- частина фінансових ресурсів підприємства була зосереджена у поточній дебіторській заборгованості, яка у 2022 р. складалась із дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги (займала 98,8 % усього розміру поточної дебіторської заборгованості) та дебіторської заборгованості за розрахунками з бюджетом (1,2 %). У цілому дебіторська заборгованість у 2022 р. порівняно з 2020 р. зросла в 7,9 разу. Дебіторська заборгованість за продукцію (товари, роботи, послуги) станом на 31 грудня кожного з досліджуваних років класифікувалась, як така, що надійде від дебіторів у вигляді грошових коштів протягом одного року. За відсутності у 2022 р. іншої поточної дебіторської заборгованості зі строком неоплати від 12 до 18 місяців

частка дебіторської заборгованості зі строком непогашення до 12 місяців порівняно з 2020 р. зросла до 100,0 %, а з терміном неповернення від 12 до 18 місяців повністю зникла;

- зі складових власного капіталу на розмір фінансових ресурсів підприємства упродовж 2020–2022 рр. впливало зростання нерозподіленого прибутку та зменшення резервного капіталу. Поповнення власних фінансових ресурсів товариства за рахунок грошових внесків його членів до зареєстрованого (статутного) капіталу в аналізованому періоді не відбувалося;

- розмір амортизаційних коштів, що надходили підприємству після реалізації продукції у складі виручки і вливалися в загальну величину його фінансових ресурсів, у 2022 р. порівняно з 2020 р. збільшився на 29,3 %;

- підприємство серед залучених фінансових ресурсів впродовж досліджуваного періоду використовувало довгострокові кредити банків, короткострокові кредити банків, поточну кредиторську заборгованість за товари, роботи, послуги, поточну кредиторську заборгованість за розрахунками та інші поточні зобов'язання;

- якщо у 2020 р. й 2021 р. в структурі залучених фінансових ресурсів переважали довгострокові кредити банків, то у 2022 р. в результаті погашення частини їх суми та появи короткострокових кредитів банків (до початку військових дій в Україні) найбільшою стала питома вага останніх (45,8 %). Поточна кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги та поточна кредиторська заборгованість за розрахунками (крім заборгованості з одержаних авансів) більше характеризує не залучені фінансові ресурси, а частину фінансових ресурсів, яку підприємство мало змогу спрямувати на інші цілі, ніж погашення зазначених видів відображеної в балансі кредиторської заборгованості;

- середньозважена вартість залучених фінансових ресурсів товариства зменшилася з 23,7 % в 2020 р. до 19,4 % в 2022 р. Це відбулося за рахунок зниження частки довгострокових кредитів банків і поточної кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги та появи у 2022 р. короткострокових

кредитів банків й інших поточних зобов'язань, адже вартість останнього джерела значно нижча, ніж ціна довгострокових і короткострокових банківських позичок;

- ефект фінансового левериджу у 2020–2022 рр. мав від'ємне значення. Відповідно, залучені фінансові ресурси (за характерного для цього року співвідношення довгострокових і короткострокових кредитів банків, поточної кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги та інших поточних зобов'язань) не могли забезпечувати збільшення рентабельності власного капіталу, оскільки одержуваний прибуток був недостатнім для покриття середньозваженої вартості залучених фінансових ресурсів. Валова рентабельність активів виявилася більшою тільки за вартість (ціну) товарного кредиту й інших поточних зобов'язань, а тому впродовж досліджуваних років виправданим було формування лише цих складових залучених фінансових ресурсів, тоді як залучення довгострокових і короткострокових кредитів банків було недоцільним.

РОЗДІЛ 3
ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМУВАННЯ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ПІДПРИЄМСТВ

3.1. Підвищення ефективності формування фінансових ресурсів на підприємстві за рахунок оптимізації їх розміру

Підвищення ефективності формування фінансових ресурсів на підприємстві тісно пов'язане з оптимізацією розміру дебіторської заборгованості (шляхом управління умовами кредитування покупців) та інвестицій у неї. Це пов'язано з тим, що «заморожування» у дебіторській заборгованості фінансових ресурсів потребує пошуку джерел їх формування до моменту надходження коштів від дебіторів.

Середній рівень вкладення коштів у дебіторську заборгованість ($\overline{ІДЗ}$) можна визначити згідно з наступною формулою:

$$\overline{ІДЗ} = \overline{ДЗ} \cdot \frac{С}{Ц}, \qquad (3.1)$$

де $\overline{ДЗ}$ – середня дебіторська заборгованість;

С – собівартість одиниці продукції;

Ц – ціна продажу одиниці продукції [43].

Однак, на наш погляд, більш точною формулою для розрахунку середньої суми інвестицій фінансових ресурсів у дебіторську заборгованість ($ОК_{ДЗ}$), є така, що пропонується І. А. Бланком [5, с. 201]:

$$ОК_{ДЗ} = ОРК \cdot К \cdot \frac{\left(\overline{П}_{НК} + \overline{П}_{Пр.}\right)}{365}, \qquad (3.2)$$

де ОРК – обсяг реалізації в кредит (дебіторська заборгованість);

К – коефіцієнт співвідношення собівартості і ціни продукції;

$\overline{П}_{НК}$ – середній період надання кредиту клієнтам, днів;

$\overline{П}_{Пр.}$ – середній період прострочки платежів за наданим кредитом, днів.

Результати дослідження інвестицій фінансових ресурсів у дебіторську

заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги у ХХХ згідно з формулою (3.2) наведено в табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Динаміка інвестування фінансових ресурсів у дебіторську заборгованість за продукцію (товари, роботи, послуги) у ХХХ за 2020–2022 рр.

Показник	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Відхилення (+,-) 2022 р. від 2020 р.	
				абсолютне	відносне, %
Середня дебіторська заборгованість за продукцію (товари, роботи, послуги), тис. грн	529	1008	2321	+1792	у 4,4 р. б.
Собівартість виробництва продукції, тис. грн	19434	24287	33964	+14530	+74,8
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн	22465	32316	40541	+18076	+80,5
Коефіцієнт відношення собівартості виробництва продукції до чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	0,865	0,752	0,838	-0,027	-3,1
Середній період повернення дебіторської заборгованості за продукцію (товари, роботи, послуги), днів	9	11	21	+12	у 2,3 р. б.
Середній рівень інвестування фінансових ресурсів у дебіторську заборгованість за продукцію (товари, роботи, послуги), тис. грн	11	24	112	+101	у 10,2 р. б.

Так, у 2022 р. відносно 2020 р. при збільшенні середньої величини дебіторської заборгованості за продукцію (товари, роботи, послуги) на 1792 тис. грн (у 4,4 разу), зниженні коефіцієнта відношення собівартості виробництва продукції до чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) на 0,027 пункту (3,1 %) та зростанні середнього терміну повернення дебіторської заборгованості на 12 днів (у 2,3 разу) середній рівень інвестування фінансових ресурсів у дебіторську заборгованість за продукцію (товари, роботи, послуги) ХХХ збільшився на 101 тис. грн, або в 10,2 разу. Максимальна сума інвестицій у дебіторську заборгованість за товари, роботи, послуги протягом досліджуваного періоду була у 2022 р. (112 тис. грн).

На основі ланцюгових коефіцієнтів зміни чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) ХХХ за 2020–2022 рр. визначено, що чистий

дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) у 2024 р. становитиме 53392 тис. грн. Враховуючи його значення та середній коефіцієнт відношення дебіторської заборгованості за продукцію (товари, роботи, послуги) до чистого доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за 2020–2022 рр. (0,037), нами розраховано плановий обсяг реалізації в кредит у 2024 р. – 1976 тис. грн.

Відповідно, підставивши плановий обсяг реалізації в кредит на 2024 р. (1976 тис. грн), середнє значення коефіцієнта відношення собівартості виробництва продукції до чистого доходу від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг (0,818) та середній період повернення дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги (14 днів) у формулу (3.2), обраховано можливу суму оборотного капіталу (62 тис. грн), необхідну для спрямування у 2024 р. в дебіторську заборгованість.

На підставі отриманих результатів обрахунків, підприємство може визначити, чи достатні його фінансові можливості, щоб інвестувати планову суму грошових коштів у повному обсязі. В протилежному випадку слід змінювати кредитні умови в напрямі скорочення терміну кредитування чи зменшення обсягів продажу в кредит.

Прискорення надходження дебіторської заборгованості підприємства забезпечується шляхом формування умов кредитної політики щодо покупців. За фактичною інформацією про оплату дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги (див. табл. 3.1) кредитну політику ХХХ у 2020 й 2021 рр. можна вважати консервативною (термін оплати за дебіторською заборгованістю був коротким і становив, відповідно, 9 і 11 днів), а в 2022 р. – помірною (термін погашення дебіторської заборгованості був середнім – 21 день).

Враховуючи, що ХХХ не надає знижок при реалізації продукції, але вимагало, щоб граничний термін її оплати в 2020 р. був не пізніше 5 днів із дати відвантаження, у 2021 р. – не пізніше 7 днів, а в 2022 р. – не пізніше 14 днів, то кредитні умови підприємства у 2020 р. можна подати як net 5, у 2021 р. – net 7,

а в 2022 р. – net 14. Однак, доцільно, на наш погляд, дослідити ефективність запровадження знижок при реалізації окремого виду продукції з метою прискорення надходження коштів від його продажу.

На підставі фактичного періоду погашення дебіторської заборгованості по зернових (19 днів у 2022 р.) та даних бухгалтерського обліку про терміни сплати дебіторської заборгованості окремими покупцями, у табл. 3.2 з'ясовано доцільність запровадження кредитних умов 1/3 net 14. При очікуваному зростанні обсягу продажу на 11,4 % (площа сільськогосподарських угідь підприємства та порядок сівозміни сприяють такому зростанню) планується, що серед усіх покупців 24 % оберуть знижки і розрахуються впродовж 3 днів, 57 % – на 4–14 день, а 19 % – на 15–38 день.

Таблиця 3.2

Оцінка доцільності використання знижки при реалізації зернових у ХХХ за даними 2022 р., тис. грн

Показник	Нинішня політика (net 14)	Нова політика (1/3 net 14)	Зміни нової політики до нинішньої (+,-)
1. Чиста виручка від реалізації	5724,0	6376,5	+652,5
2. Змінні витрати	4584,9	5107,6	+522,7
3. Маржинальний прибуток	1139,1	1268,9	+129,8
4. Середній термін погашення дебіторської заборгованості, днів	19	16	-3
5. Середньоденний продаж	15,7	17,5	+1,8
6. Середня величина річної дебіторської заборгованості	298,3	280,0	-18,3
7. Інвестиції в дебіторську заборгованість	238,9	224,3	-14,6
8. Вартість інвестицій в дебіторську заборгованість	61,4	57,6	-3,8
9. Витрати на знижки	-	15,3	+15,3
10. Загальні витрати пов'язані з дебіторською заборгованістю	61,4	72,9	+11,5
11. Маржинальний прибуток після вирахування витрат, пов'язаних з дебіторською заборгованістю	1077,7	1196,0	+118,3

Як видно з даних табл. 3.2, зростання виручки від продажу зернових на 652,5 тис. грн обумовить збільшення маржинального прибутку після вирахування витрат, пов'язаних із дебіторською заборгованістю, на 118,3 тис. грн (11,0 %), що вказує на ефективність використання запропонованих знижок у реалізації зернових. Практикуючи при реалізації зернових 1-відсоткову знижку,

прискорення повернення дебіторської заборгованості ХХХ по цьому виду продукції складе 3 дні, що збільшить наявні фінансові ресурси підприємства, а відповідно, й покращить його платоспроможність. Прискорення оплати зернових позбавляє підприємство від необхідності пошуку фінансових ресурсів на суму поверненої дебіторської заборгованості, а відповідно, зменшує вартість інвестицій у неї (в даному випадку на 3,8 тис. грн).

Актуальним напрямом підвищення ефективності управління фінансовими ресурсами на підприємстві є формування цих ресурсів з урахуванням результатів оптимізації їх структури [10, с. 52].

Проаналізувавши у підрозділі 2.2 структуру фінансових ресурсів ХХХ, перевіримо її на оптимальність за різними критеріями. Для розрахунку оптимальної структури фінансових ресурсів підприємства за критерієм мінімізації середньозваженої вартості, необхідно знати вартість власного капіталу і залучених фінансових ресурсів.

При визначенні вартості власного капіталу ХХХ виникла наступна ситуація. Через відсутність у 2020–2022 рр. виплат доходу власникам товариства, застосування методики розрахунку вартості зареєстрованого і додаткового капіталу є неможливим, адже чисельник відповідних формул дорівнює нулю. Тому використаний суб'єктивний підхід: вартість власного капіталу розрахована як середня ставка процентів за депозитними вкладами плюс надбавка за ризик нестачі виручки від реалізації ліквідаційної маси для повернення внесків засновникам (власникам) у разі банкрутства підприємства.

Вартість залучених фінансових ресурсів, на наш погляд, теж потрібно визначати, використовуючи середню арифметичну зважену, тобто коригувати ціну кожної складової залучених коштів на її питому вагу в залучених фінансових ресурсах. Саме такий підхід використано нами раніше при розрахунку середньозваженої вартості залучених фінансових ресурсів ХХХ (див. табл. 2.10).

Розраховану середньозважену вартість залучених фінансових ресурсів та ціну власного капіталу використано при оптимізації структури фінансових

ресурсів ХХХ за критерієм мінімізації середньозваженої вартості (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Розрахунок оптимальної структури фінансових ресурсів ХХХ за критерієм мінімізації їх середньозваженої вартості (на основі середньо-зваженої вартості залучених фінансових ресурсів) за даними 2022 р.

Показники	Фактичне значення у 2022 р.	Варіанти розрахунку				
		I	II	III	IV	V
Загальна потреба в ресурсах, тис. грн	48777	48777	48777	48777	48777	48777
Варіанти структури фінансових ресурсів, %: власний капітал	79,0	20,0	40,0	50,0	60,0	80,0
залучені фінансові ресурси	21,0	80,0	60,0	50,0	40,0	20,0
Вартість (ціна) власного капіталу, %	31,2	27,1	28,5	29,2	29,9	31,3
Середньозважена вартість залучених фінансових ресурсів, %	19,4	19,4	19,4	19,4	19,4	19,4
Премія за ризик, %	-	4,2	2,4	1,2	0,6	-
Рівень вартості (ціни) залучених фінансових ресурсів з урахуванням премії за ризик, %	19,4	23,6	21,8	20,6	20,0	19,4
Вартість (ціна) складових елементів фінансових ресурсів, %: власного капіталу	24,6	5,4	11,4	14,6	17,9	25,0
залучених фінансових ресурсів	4,1	18,9	13,1	10,3	8,0	3,9
Середньозважена вартість фінансових ресурсів, %	28,7	24,3	24,5	24,9	25,9	28,9

Дані табл. 3.3 свідчать, що для ХХХ станом на кінець 2022 р. найвигіднішим варіантом структури фінансових ресурсів за критерієм мінімізації його середньозваженої вартості є 20 % власного та 80 % залучених фінансових ресурсів (довгострокових і короткострокових кредитів банків, поточної кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги та інших поточних зобов'язань). Такий результат отриманий через вищу вартість власного капіталу порівняно із середньозваженою вартістю залучених фінансових ресурсів, у складі яких переважають довгострокові й короткострокові кредити банків (71,3 %).

Оптимізація структури фінансових ресурсів у табл. 3.3 для ХХХ проведена за фактичними складовими залучених фінансових ресурсів, однак нами

досліджено, чи зміниться співвідношення між власними й залученими фінансовими ресурсами підприємства, якщо останні повністю будуть представлені короткостроковими або довгостроковими кредитами банку. Для цього скористаємось результатами обчислень табл. 3.4 і табл. 3.5.

Таблиця 3.4

Розрахунок оптимальної структури фінансових ресурсів ХХХ за критерієм мінімізації їх середньозваженої вартості (на основі ціни короткострокових кредитів банку) за даними 2022 р.

Показник	Варіанти розрахунку				
	I	II	III	IV	V
Загальна потреба в ресурсах, тис. грн	48777	48777	48777	48777	48777
Варіанти структури фінансових ресурсів, %: власний капітал	20,0	40,0	50,0	60,0	80,0
залучені фінансові ресурси (короткострокові кредити банку)	80,0	60,0	50,0	40,0	20,0
Вартість (ціна) власного капіталу, %	27,1	28,5	29,2	29,9	31,3
Вартість (ціна) залучених фінансових ресурсів (короткострокових кредитів банку), %	25,7	25,7	25,7	25,7	25,7
Премія за ризик, %	2,4	1,2	0,8	0,4	-
Рівень вартості (ціни) залучених фінансових ресурсів (короткострокових кредитів банку) з урахуванням премії за ризик, %	28,1	26,9	26,5	26,1	25,7
Вартість (ціна) складових елементів фінансових ресурсів, %: власного капіталу	5,4	11,4	14,6	17,9	25,0
залучених фінансових ресурсів (короткострокових кредитів банку)	22,5	16,1	13,2	10,4	5,1
Середньозважена вартість фінансових ресурсів, %	27,9	27,5	27,8	28,3	30,1

Дані табл. 3.4 свідчать, що, за умови формування залучених фінансових ресурсів виключно за рахунок короткострокових кредитів банків, найвигіднішим варіантом структури фінансових ресурсів за критерієм мінімізації їх середньозваженої вартості для ХХХ станом на кінець 2022 р. є 40 % власного капіталу та 60 % залучених фінансових ресурсів (сформованих із короткострокових кредитів банків).

Водночас, якби залучені фінансові ресурси ХХХ станом на кінець 2022 р. були представлені лише довгостроковими кредитами банків (табл. 3.5), то оптимальною була б структура фінансових ресурсів, в якій би 50 % займав

власний капітал і 50 % – залучені фінансові ресурси, сформовані за рахунок довгострокових кредитів банків.

Таблиця 3.5

Розрахунок оптимальної структури фінансових ресурсів ХХХ за критерієм мінімізації їх середньозваженої вартості (на основі ціни довгострокових кредитів банку) за даними 2022 р.

Показник	Варіанти розрахунку				
	I	II	III	IV	V
Загальна потреба в ресурсах, тис. грн	48777	48777	48777	48777	48777
Варіанти структури фінансових ресурсів, %: власний капітал	20,0	40,0	50,0	60,0	80,0
залучені фінансові ресурси (довгострокові кредити банку)	80,0	60,0	50,0	40,0	20,0
Вартість (ціна) власного капіталу, %	27,1	28,5	29,2	29,9	31,3
Вартість (ціна) залучених фінансових ресурсів (довгострокових кредитів банку), %	27,3	27,3	27,3	27,3	27,3
Премія за ризик, %	4,2	2,4	1,2	0,6	-
Рівень вартості (ціни) залучених фінансових ресурсів (довгострокових кредитів банку) з урахуванням премії за ризик, %	31,5	29,7	28,5	27,9	27,3
Вартість (ціна) складових елементів фінансових ресурсів, %: власного капіталу	5,4	11,4	14,6	17,9	25,0
залучених фінансових ресурсів (довгострокових кредитів банку)	25,2	17,8	14,3	11,2	5,5
Середньозважена вартість фінансових ресурсів, %	30,6	29,2	28,9	29,1	30,5

Графічне порівняння оптимальної структури фінансових ресурсів для ХХХ за трьох варіантів її формування (перший – залучені фінансові ресурси представлені довгостроковими (21,8 %) й короткостро-ковими кредитами банків (49,5 %), поточною кредиторською заборгованістю за товари, роботи, послуги (5,7 %) та іншими поточними зобов'язаннями (23,0 %); другий – залучені фінансові ресурси включають лише короткострокові кредити банків; третій – залучені фінансові ресурси представлені виключно довгостроковими кредитами банків) зображено на рис. 3.1.

Однак, якщо брати до уваги від'ємні значення ефекту і диференціала фінансового левериджу у ХХХ (див. табл. 2.11), у структурі фінансових ресурсів відповідно до результатів її оптимізації за критерієм мінімізації

середньозваженої вартості капіталу є недоречним збільшення питомої ваги як залучених фінансових ресурсів в цілому (сформованих на 21,8 % з довгострокових кредитів банків, на 49,5 % – з короткострокових кредитів банків, на 5,7 % – з поточної кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги і на 23,0 % – з інших поточних зобов'язань), так і довгострокових та короткострокових кредитів банків зокрема.

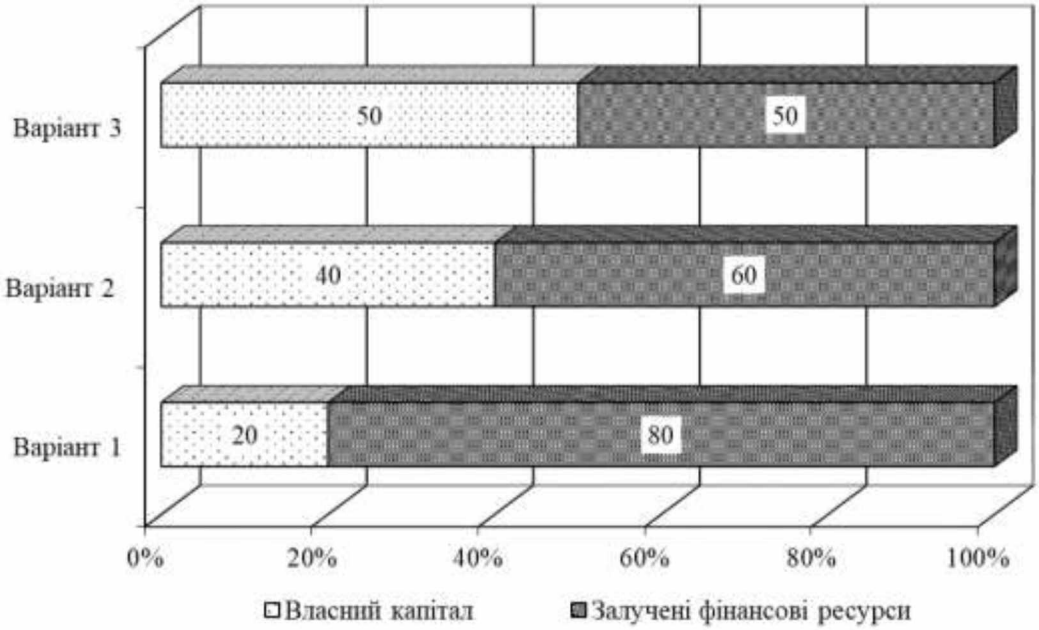

Варіант 1 – для умов, якщо залучені фінансові ресурси будуть представлені довгостроковими й короткостроковими кредитами банків, поточною кредиторською заборгованістю за товари, роботи, послуги та іншими поточними зобов'язаннями.

Варіант 2 – для умов, якщо залучені фінансові ресурси включають лише короткострокові кредити банків.

Варіант 3 – для умов, якщо залучені фінансові ресурси представлені виключно довгостроковими кредитами банків.

Рис. 3.1. Графічне порівняння оптимальної структури фінансових ресурсів для XXX за трьох варіантів її формування

Логічним наслідком оптимізації структури фінансових ресурсів за критерієм мінімізації їх середньозваженої вартості є оптимізація структури фінансових ресурсів і за критерієм максимізації рівня фінансової рентабельності (табл. 3.6).

Результати проведених обрахунків (табл. 3.6) показують, що найбільшу фінансову рентабельність (13,5 %) отримано у першому варіанті за величини власного капіталу 38519 тис. грн та обсягу залучених фінансових ресурсів

9630 тис. грн, тобто при питомій вазі власного капіталу 80,0 % та частці залучених фінансових ресурсів, сформованих із довгострокових і короткострокових кредитів банків, поточної кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги та інших поточних зобов'язань, 20,0 %. Очевидно, що за відсутності залучених фінансових ресурсів коефіцієнт рентабельності власного капіталу виявився б вищим (14,7 %).

Таблиця 3.6

Оптимізація структури фінансових ресурсів для ХХХ за критерієм максимізації рівня фінансової рентабельності (станом на кінець 2022 р.), тис. грн

Показник	Варіанти розрахунку				
	I	II	III	IV	V
Сума власного капіталу	38519	38519	38519	38519	38519
Можлива сума залучених фінансових ресурсів	9630	25730	38519	57817	154070
Загальна сума фінансових ресурсів	48149	64249	77038	96336	192589
Коефіцієнт фінансового левериджу	0,250	0,668	1,000	1,501	4,000
Валова рентабельність активів, %	14,7	14,7	14,7	14,7	14,7
Середньозважена вартість залучених фінансових ресурсів, %	19,4	19,4	19,4	19,4	19,4
Премія за ризик, %	-	0,6	1,2	2,4	4,2
Середньозважена вартість залучених фінансових ресурсів із урахуванням премії за ризик, %	19,4	20,0	20,6	21,8	23,6
Сума валового прибутку до оплати вартості залучених фінансових ресурсів	7078	9445	11325	14161	28311
Грошове вираження вартості залучених фінансових ресурсів	1868	5146	7935	12604	36361
Сума валового прибутку після оплати вартості залучених фінансових ресурсів	5210	4299	3390	1557	-8050
Коефіцієнт рентабельності власного капіталу (коефіцієнт фінансової рентабельності), %	13,5	11,2	8,8	4,0	-20,9
Питома вага власного капіталу, %	80,0	60,0	50,0	40,0	20,0
Питома вага залучених фінансових ресурсів, %	20,0	40,0	50,0	60,0	80,0

Таким чином, за результатами розрахунку ефекту фінансового левериджу та оптимізації структури фінансових ресурсів ХХХ за критерієм максимізації рівня фінансової рентабельності для умов формування залучених фінансових ресурсів з характерним для 2022 р. співвідношенням довгострокових і

короткострокових кредитів банків, поточної кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги та інших поточних зобов'язань ми дійшли висновку, що досліджуваному підприємству за нинішньої валової рентабельності активів недоцільно залучати довгострокові й короткострокові кредити банків.

3.2. Напрями поліпшення управління формуванням і ефективністю використання фінансових ресурсів підприємства

У сучасних підходах фінансового менеджменту, викладених у [27; 31], пропонується поліпшувати управління формуванням і використанням фінансових ресурсів шляхом оптимізації їх структури особливим способом: підприємству не потрібно здійснювати постійний моніторинг фактичної структури фінансових ресурсів, а прагнути формувати додаткові позики (рис. 3.2).

Якщо це вдається (необхідною умовою є прибутковість підприємства до і після такого залучення додаткових обсягів позикових коштів), то зростання частки позикового фінансування здатне збільшити вартість підприємства. Як тільки підприємство матиме подібну проблему, то фактично воно вичерпало свій резерв, досягнувши максимуму позикових коштів на даному етапі власного розвитку.

Подальше розширення своєї діяльності необхідно організовувати шляхом нарощування величини власного капіталу: або завдяки нагромадженню нерозподіленого прибутку, або збільшуючи власний капітал за рахунок додаткових фінансових ресурсів від власників. Приріст власного капіталу знижує частку позикових фінансових ресурсів і покращує кредитоспроможність і фінансову незалежність підприємства. Покращення кредитоспроможності сприяє надходженню додаткових позикових коштів і цикл повторюється.

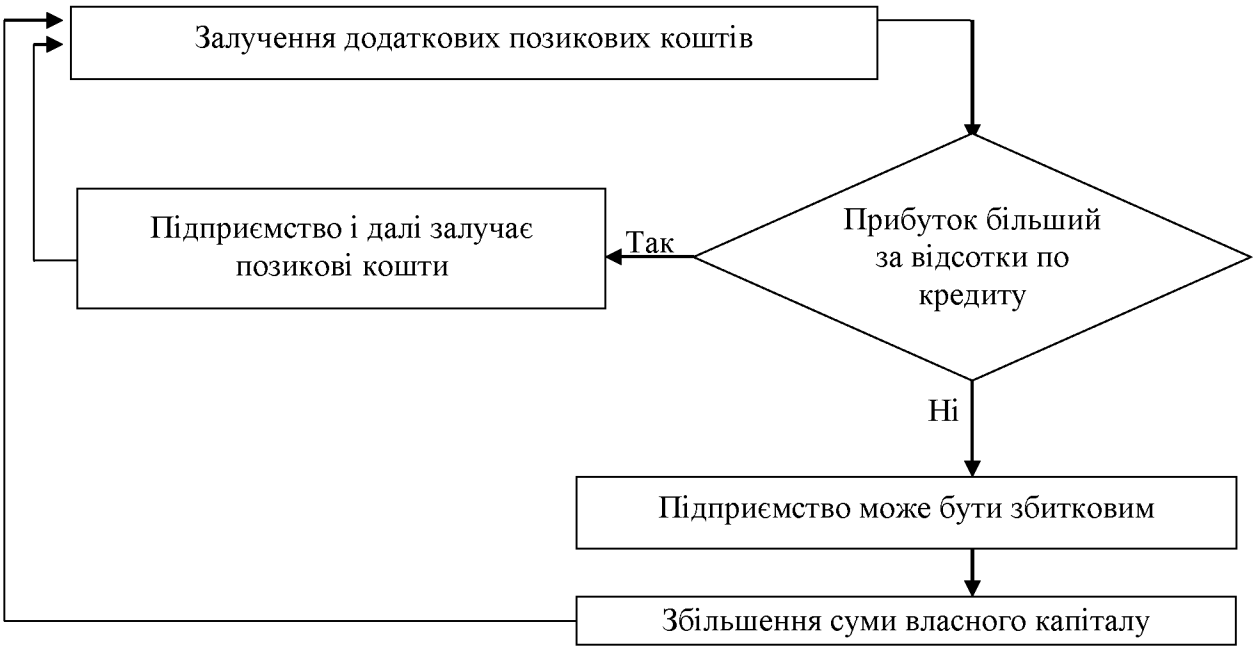

Рис. 3.2. Структурно-логічна схема порядку формування власних і позикових фінансових ресурсів підприємства

Наведена схема формування фінансових ресурсів підприємства передбачає, що підприємство переходить до наступного кроку тільки тоді, коли вичерпані всі можливості попереднього. Тобто підприємство не намагається збільшувати свої боргові зобов'язання, істотно збільшуючи тим самим їх вартість, з таких причин:

- по-перше, зростання вартості позикових коштів, а отже, збільшення платежів за користування позиковими ресурсами негативно позначиться на вартості всього підприємства;

- по-друге, використавши весь доступний обсяг позикових ресурсів, підприємство, якщо йому будуть потрібні додаткові кошти для реалізації інвестиційних можливостей, ризикує опинитися у ситуації нестачі коштів [31, с. 75].

З цих причин підприємству варто не допускати істотного збільшення ціни використовуваних позикових коштів і переходити до стадії збільшення власного капіталу, не чекаючи, коли загальна сума платежів за використання позикових фінансових ресурсів наблизиться до розміру чистого прибутку.

Оскільки в кожному новому циклі підприємство виходить на вищий рівень свого розвитку, то гранична частка позикових фінансових ресурсів у загальному розмірі фінансових ресурсів (досягаючи якої, зростання суми позикових коштів припиняється) щоразу вища за попередню. Таким чином, методика оптимізації і визначення цільової структури джерел фінансування являє собою цикл із певних етапів, які схематично наведені на рис. 3.3.

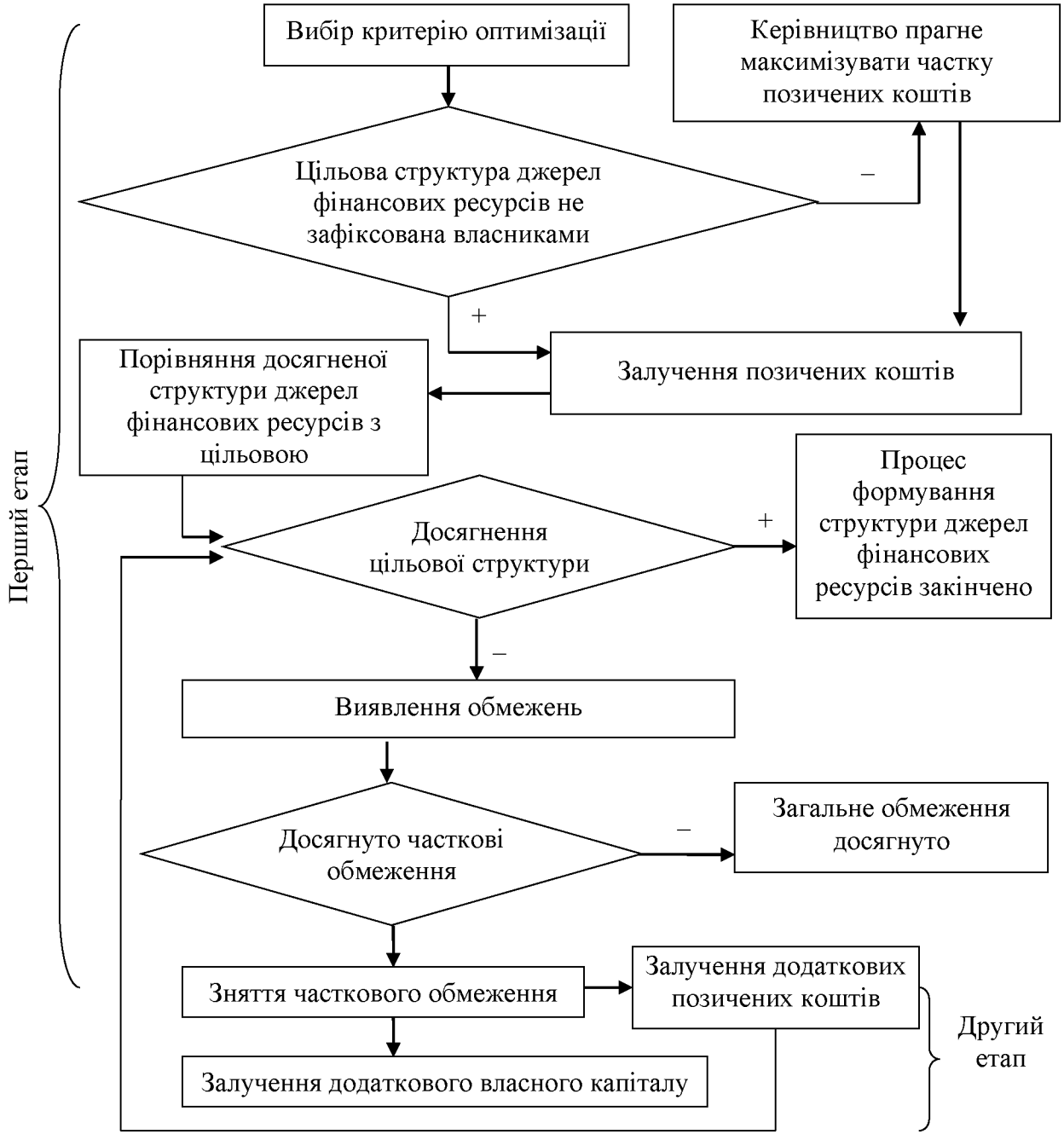

Рис. 3.3. Структурно-логічна схема визначення оптимальної структури фінансових ресурсів підприємства

Використовуючи позикові кошти, доцільно порівнювати досягнуту структуру джерел фінансових ресурсів з цільовою структурою. Якщо досягається цільова структура, вважається, що процес формування співвідношення джерел фінансових ресурсів підприємства завершено. За умови недосягнення цільової структури, з'ясовуються обмеження (законодавчі, галузеві й ринкові).

Обмеження характеризуються сукупністю умов зовнішнього середовища, у яких діє підприємство. Вивчення існуючих підходів [2; 6; 17; 35; 73] дає змогу виокремити такі типи обмежень структури джерел фінансових ресурсів підприємства: нормативно-правові; галузеві; обмеження, що формуються суб'єктами ринку капіталу. Як позичені, так і власні кошти піддаються дії обмежень.

Підвищення ефективності управління формуванням і використанням фінансових ресурсів можливе й у напрямі оптимізації і збалансування надходження й вибуття грошових коштів на підприємстві. Оптимізація і збалансування руху грошових коштів передбачає виявлення і реалізацію резервів, що сприяють зменшенню залежності підприємства від зовнішніх джерел формування фінансових ресурсів, забезпеченню рівномірності вибуття останніх у часі й за обсягами, збільшенню розміру і якості чистого грошового потоку та, крім того, здійсненню впливу на тривалість фінансового циклу підприємства.

Інструментом оптимізації грошових потоків у системі їх всебічного планування є платіжний календар, що дає змогу забезпечувати збалансованість і синхронізацію вхідних і вихідних грошових потоків підприємства. Досягнення цієї збалансованості пришвидшує оборотність фінансових ресурсів, сприяє залученню їх додаткового обсягу в оборот, поліпшує платіжну дисципліну підприємства тощо [46].

Враховуючи методику складання платіжного календаря та обравши подекадне розбиття планового періоду, нами складено платіжний календар для ХХХ на 1-й квартал 2024 р. (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Платіжний календар ХХХ на І квартал 2024 р., тис. грн

Статті	Січень			Лютий			Березень		
	Декади			Декади			Декади		
	І	ІІ	ІІІ	І	ІІ	ІІІ	І	ІІ	ІІІ
Відтік (платежі)									
1. Заробітна плата і пов'язані з нею платежі	-	-	438	-	-	438	-	-	446
2. Єдиний соціальний внесок	-	-	96	-	-	96	-	-	98
3. Податки: - ПДВ	- -	339	-	- -	304	-	- -	311	-
- єдиний податок	-	-	219	-	-	-	-	-	-
- інші податки	12	-	-	14	-	-	15	-	-
4. Оплата рахунків постачальників і підрядчиків за ТМЦ і виконані роботи	353	370	367	362	371	351	391	322	348
5. Погашення кредиторської заборгованості	174	188	204	208	194	178	209	187	172
6. Погашення довгострокових кредитів банків і відсотків по них	164	-	-	164	-	-	164	-	-
7. Інші платежі	54	58	49	55	54	61	67	66	62
Разом платежі	757	955	1373	803	923	1124	846	886	1126
Виникнення кредиторської заборгованості	116	117	129	111	127	124	138	114	119
Надходження									
1. Оплата продукції, товарів, робіт, послуг за фактом реалізації	694	708	716	709	721	722	704	681	732
2. Погашення дебіторської заборгованості	208	192	201	208	198	191	219	232	247
3. Інші надходження коштів	67	48	54	47	62	74	59	81	76
Разом надходжень	969	948	971	964	981	987	982	994	1055
Залишок коштів у касі та на поточному рахунку	133	345	338		161	219	82	218	326
Виникнення дебіторської заборгованості	378	388	384	387	379	377	387	386	390
Перевищення надходжень над відтоками і залишком коштів	345	338	-	161	219	82	218	326	255
Перевищення відтоків над надходженнями і залишком коштів	-	-	-64	-	-	-	-	-	-

З платіжного календаря добре видно, що у деяких декадах виникатиме нестача грошових коштів. Так, згідно з даними табл. 3.7, у місяцях (крім третьої декади січня) І кварталу 2024 р. надходження коштів ХХХ перевищуватимуть їх вибуття. Це обумовлено наявністю в товаристві галузі тваринництва, реалізація продукції якої менш сезонна, ніж рослинництва. До того ж підприємство переважно реалізує зібраний урожай зернових культур у період високих цін на них (грудень-березень). Виникаючий у результаті переважання надходжень над відтоками залишок грошових засобів може бути використаний для погашення більших обсягів кредиторської заборгованості ХХХ.

Очікувану нестачу коштів, з нашого погляду, можна усунути завдяки перенесенню за згоди постачальників строків оплати рахунків на першу декаду лютого чи шляхом продажу частини готової продукції, яку планується продати в лютому, у третій декаді січня.

Отже, підвищення ефективності управління формуванням і використанням фінансових ресурсів на підприємстві доцільно досягати за рахунок оптимізації структури фінансових ресурсів та оптимізації і збалансування руху грошових коштів. Розглянута модель формування оптимальної структури джерел фінансових ресурсів дає змогу підприємству, не дивлячись, чи наявне у нього зафіксоване цільове співвідношення джерел фінансових ресурсів чи ні, досягти оптимальної частки власних і залучених коштів. Оптимізація і збалансування руху грошових коштів із допомогою платіжного календаря пришвидшує оборотність фінансових ресурсів, сприяє залученню їх додаткового обсягу в оборот, поліпшує платіжну дисципліну підприємства.

ВИСНОВКИ

Дослідження теоретичних, методичних і практичних аспектів управління формуванням і ефективністю використання фінансових ресурсів підприємства на матеріалах ХХХ дало змогу зробити наступні висновки.

1. Аналіз авторських поглядів на фінансові ресурси дав змогу дійти висновку, що найповнішим визначенням сутності цього поняття є розуміння під ними грошових доходів і надходжень (з власних і залучених джерел), що формуються в процесі розподілу та перерозподілу ВВП і національного доходу, знаходяться в розпорядженні підприємства у фондовій і нефондовій формах, призначені для забезпечення безперервності його відтворювального процесу та виконання фінансових зобов'язань. Фінансові ресурси і капітал взаємопов'язані, але нетотожні поняття. Формуються фінансові ресурси підприємства із внутрішніх і зовнішніх джерел та належать до власних, позикових і залучених. Стан і ефективність використання системи фінансових ресурсів підприємства доречно досліджувати за такими групами показників: структурні показники; показники функціонування і зовнішніх взаємозв'язків; показники ефективності функціонування.

2. З'ясування змісту управління фінансовими ресурсами підприємства засвідчило існування в системі цього процесу взаємопов'язаних і взаємодіючих об'єкта і суб'єкта управління та двох напрямів: управління формуванням фінансових ресурсів і управління ефективністю використання (функціонування) фінансових ресурсів. Процес управління фінансовими ресурсами підприємств включає такі етапи: виявлення проблеми чи нереалізованих можливостей; аналіз практики виникнення схожих проблем чи ситуацій у минулих періодах та можливостей пристосування набутого досвіду до теперішніх умов управління фінансовими ресурсами; вибір кращого з альтернативних рішень проблеми; прийняття й реалізація управлінського рішення; оцінка результатів реалізації управлінського рішення на предмет необхідності його модифікації / зміни, а також з метою взяття до уваги цих результатів для накопичення досвіду, що може бути корисний у майбутньому.

3. У результаті оцінки стану й ефективності використання фінансових ресурсів ХХХ виявлено, що у структурі останніх переважають власні фінансові ресурси, питома вага яких за досліджуваний період знизилася. Частка грошових коштів у загальному розмірі ресурсів підприємства була достатньою з погляду фінансової стійкості, проте станом на кінець 2022 р. з позицій ліквідності структуру оборотних фінансових ресурсів товариства не можна вважати сприятливою для підтримання платоспроможності. У 2022 р. порівняно з 2020 р. збільшилась тривалість одного обороту дебіторської заборгованості у 2,3 разу (до 21 дня), у результаті чого 5,9 % виручки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) не надходило у розпорядження підприємства, а знаходилося у дебіторів. Показники, які характеризують прибутковість операційної та господарської діяльності підприємства, у 2022 р. порівняно з 2020 р. знизилися. За результатами розрахунків виявлені негативні зміни значень показників окупності операційних витрат, чистої рентабельності продажу та рентабельності й окупності фінансових ресурсів, що відбулося внаслідок воєнних дій в Україні.

4. Вивчивши формування власних фінансових ресурсів у ХХХ, встановлено, що підприємство, формує власні фінансові ресурси виключно в процесі операційної діяльності. Впродовж 2020–2022 рр. частина фінансових ресурсів підприємства була зосереджена у поточній дебіторській заборгованості, яка станом на кінець 2022 р. на 98,8 % складалась із дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги. Строк перетворення на фінансові ресурси дебіторської заборгованості за продукцію (товари, роботи, послуги) станом на кінець 2020–2022 рр. складав до 12 місяців. Зі складових власного капіталу на розмір фінансових ресурсів підприємства упродовж 2020–2022 рр. впливало зростання нерозподіленого прибутку та зменшення резервного капіталу. Сума амортизаційних коштів, що надходили підприємству після реалізації продукції у складі виручки і вливалися в загальний величину його фінансових ресурсів, у 2022 р. порівняно з 2020 р. збільшилася на 29,3 %.

5. Дослідження практичних основ управління мобілізацією фінансових ресурсів у ХХХ із зовнішніх джерел дало змогу з'ясувати, що якщо у 2020 р. й 2021 р. в структурі залучених фінансових ресурсів переважали довгострокові кредити банків, то у 2022 р. в результаті погашення частини їх суми та появи короткострокових кредитів банків (до початку військових дій в Україні) найбільшою стала питома вага останніх (45,8 %). Водночас поточна кредиторська заборгованість (крім заборгованості з одержаних авансів) більше характеризує не залучені фінансові ресурси, а їх частину, яку підприємство мало змогу спрямувати на інші цілі, ніж погашення відображених в балансі видів кредиторської заборгованості.

6. Проведені розрахунки щодо запровадження знижок у реалізації продукції ХХХ засвідчили доцільність останніх. Практикуючи при реалізації зернових 1-відсоткову знижку, пришвидшення оплати дебіторської заборгованості по цьому виду продукції складе 3 дні, що збільшить наявні фінансові ресурси підприємства. Прискорення оплати зернових позбавляє підприємство від необхідності пошуку фінансових ресурсів на суму поверненої дебіторської заборгованості, а відповідно, зменшує на 3,8 тис. грн вартість інвестицій у неї.

7. Розрахунок ефекту і диференціала фінансового левериджу у ХХХ (отримані від'ємні значення) засвідчив, що у структурі фінансових ресурсів відповідно до результатів її оптимізації за критерієм мінімізації середньозваженої вартості капіталу є недоречним збільшення питомої ваги як залучених фінансових ресурсів в цілому (сформованих на 21,8 % з довгострокових кредитів банків, на 49,5 % – з короткострокових кредитів банків, на 5,7 % – з поточної кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги і на 23,0 % – з інших поточних зобов'язань), так і довгострокових та короткострокових кредитів банків зокрема. Такий висновок підтверджується і результатами оптимізації структури фінансових ресурсів підприємства за критерієм максимізації рівня фінансової рентабельності.

8. На підставі очікуваного формування і використання фінансових

ресурсів, оформленого у вигляді платіжного календаря, виявлено, що у всіх декадах (крім третьої декади січня) 1 кварталу 2024 р. надходження ХХХ перевищуватимуть платежі. Виявлену нестачу коштів можна ліквідувати шляхом перенесення термінів оплати рахунків постачальників (за згоди останніх) на першу декаду лютого 2024 р. або реалізації частини готової продукції, що планується для продажу в лютому, на третю декаду січня.

9. Удосконалення управління формуванням і ефективністю використання фінансових ресурсів підприємств, зокрема й у ХХХ, доцільно забезпечувати в наступних напрямах:

- щоб пришвидшити надходження власних фінансових ресурсів на підприємство, слід практикувати надання цінових знижок за прискорення оплати реалізованої продукції, проводити реструктуризацію товарної дебіторської заборгованості шляхом факторингу. Оцінка ефекту від знижок на продукцію має зводитись до порівняння середнього терміну повернення дебіторської заборгованості та маржинального прибутку після вирахування витрат, пов'язаних із дебіторською заборгованістю, за існуючої й нової кредитної політики;

- з метою виявлення періодів, у яких можливий дефіцит фінансових ресурсів, та оперативного його покриття складати платіжний календар;

- комплексно підходити до формування структури фінансових ресурсів підприємства, беручи до уваги результати її оптимізації за критеріями максимізації фінансової рентабельності та мінімізації середньозваженої вартості капіталу. Обираючи останній критерій, доцільність збільшення питомої ваги позикових коштів варто перевіряти через розрахунок ефекту фінансового важеля;

- щоб використання позикових коштів забезпечувало позитивний результат, необхідно визначати резерви підвищення валової рентабельності активів (зокрема, за рахунок прискорення оборотності оборотних активів), а з метою здешевлення вартості (ціни) кредитів долучатися до програм часткової компенсації державою відсоткових ставок комерційних банків.